

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Anders Jensen Clausager (1834-1928)

Brudstykker til en biografi

Af Jørgen Peder Clausager

Særtryk af Hardsyssels Årbog

1980

Anders Jensen Clausager (1834-1928)

Brudstykker til en biografi

meddelt af Jørgen Peder Clausager

I nærværende årbog, 2. række, bind III (1969), side 113-15, efterlyste Jan Aas Jansen stof om Clausager-slægten fra Bølling herred, der i flere generationer repræsenterede Ringkøbing amt i Rigsdagen. For nærværende meddeler, der er oldebarn af Anders Jensen Clausager, var det derfor en stor glæde, at redaktionen af Hardsyssels Årbog mente, at nedestående erindringer og breve kunne have interesse for årbogens læserkreds.

Det er mit håb, at de må kunne læses med såvel personal- som lokalhistorisk udbytte, og at de også kan inspirere andre, der muligt er i besiddelse af tilsvarende erindrings- og brevstof, til at finde det frem fra deres gemmer. Det er meget vigtigt, at materiale af denne karakter bliver bevaret for eftertiden, og da der nu i næsten alle kommuner er oprettet lokalhistoriske arkiver, skal der her lyde en opfordring til at overdrage gamle breve, billeder og lignende dertil.

Jeg har ikke ment det nødvendigt at redigere erindringerne og brevene, der meddeles ord- og bogstavret, men jeg har ledsaget dem med temmelig fyldige noter, der uddyber A. J. Clausagers egne oplysninger.

For god hjælp takker jeg overlærer Agnes Vestergaard, Skjern, Skjern Dommerkontor, Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg, og Ordenskapitlet, København.

Fhv. Folkethingsmand, Landstingsmand ANDERS JENSEN CLAUSAGERs Levnedsskrivelse, dikteret af ham selv en Maaned før hans Død 21/3 1928.

BARNDOM OG UNGDOM

Jeg er født den 23de Juni 1834¹⁾ i Gaarden Clausager, som er beliggende nordvestligst i Sædding Sogn i Ringkjøbing Amt. Til Gaarden hørte den Gang et Areal paa cirka 150 Td. Land, hvoraf dog kun cirka 20 Td. Land var under Dyrkning. Resten bestod af Hede og Mose og nogle Td. Land temmelig daarlig Eng, beliggende ved en lille Aa²⁾, som løb langs den vestre Side af Ejendommen og gjorde Skjel mellem Sædding og Hanning Sogne. Min Fader, Jens Andersen (Clausager)³⁾ havde i sine unge Dage lært Smedehaandværket; han var 24 Aar gammel, da han i 1832 købte og overtog Gaarden.⁴⁾ Besætningen bestod den Gang af et Par gamle Heste, 3-4 Køer og en Snes smaa Hedefaar. Bygningerne var vist nok meget gamle og daarlige. Prisen for Gaarden var, saavidt jeg husker, 200 Rigs-

*Anders Jensen Clausagers forældre. Jens Andersen Clausager (1809-1885)
og Ane Katrine Madsdatter (1811-1896).*

daler med Besætning, samt en aarlig Aftægt til 3 gamle Mennesker, Manden og Konen, der havde ejet Gaarden, og Mandens gamle Moder.⁵⁾ Prisen for Gaarden var tilsyneladende ikke høj, men blev maaske stor nok, da de Gamle opnaaede en høj Alder. Hos disse Aftægtsfolk opholdt jeg mig som Barn meget af Tiden og de lærte mig tidligt at læse, saa at jeg allerede da jeg var 5-6 Aar kunde læse flydende i en Bog. Min Fader arbejdede i de første Aar med sit Smedehaandværk, da han paa den Tid var den eneste Smed i en stor Omkreds og havde en Smedelærling, som dog tillige maatte hjælpe ved Markarbejdet om Sommeren. I Sommeren 1833 byggedes et nyt stykke Stuehus, ligesom der straks paabegyndtes Opdyrkning af den nærmest ved Gaarden beliggende Hede og Forbedring af Engen ved Overrisling af Vandet fra den forbiløbende Aa; og det varede ikke ret længe inden der kunde holdes 7-8 Køer paa Ejendommen. Da jeg var omtrent 7 Aar gammel begyndte jeg at gaa i Skole. Vi havde den Gang en ældre og ikke meget dygtig Skolelærer, som tillige var Kirkesanger;⁶⁾ men han blev allerede i Løbet af mit første Skoleaar forflyttet og vi fik da en ung dygtig Lærer, som forblev i Sædding Sogn til sin Død og var Lærer i henimod 50 Aar. Han hed J. Pedersen og blev i Aaret 1848 valgt til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, men stillede sig ikke senere til Valg.⁷⁾ Under denne dygtige Lærers Vejledning blev jeg snart én af de dygtigste i Skolen og blev i en Alder af 10 Aar rykket op i Skolens ældste Klasse, hvor jeg i de sidste 2-3 Aar af min Skoletid stadig var No. 1. – Lærer Pedersen interesserede sig især for at lære Børnene Regning, Retskrivning, Geografi og Historie og det varede ikke længe, før det blev almindelig kjendt at Børnene fra Sædding Skole var en Del fremmeligere i Kundskaber end Børn fra de fleste af Omegnens Skoler. Efterhaanden blev ogsaa flere af Lærer Pedersens Elever antaget som Vinterlærere ved Omegnens Biskoler.

Da jeg var 8 Aar gammel, begyndte jeg om Sommeren at være Vogterdreng for en Flok løsgaaende Faar i Heden, dels min Faders og dels Naboernes, og efter 2-3 Aars Forløb blev jeg afløst i denne Bestilling af min 2 Aar yngre Broder og jeg blev forfremmet til at passe Kreaturer og til at hjælpe til med forskjelligt Arbejde i Mark og Hede især ved at sanke

Sten, hvoraf der fandtes Mængder paa den nyopdyrkede Hedejord. - I sommeren 1848 kom jeg for første Gang ud at tjene i et Nabosogn for at passe løsgaaende Stude, som opdrættedes til Trækning ved Hede og Moseopdyrkning. - Min Fader og et Par andre Mænd havde nemlig opkøbt et stort Areal Hede og Mose i Videbæk i Vorgod Sogn og fik dannet et Aktieselskab, som tog sig paa at opdyrke dette Areal. Der blev senere bygget en Gaard, som fik Navnet Ryesminde; det var særlig min Fader, som ofrede Tid og Midler for at faa denne Sag frem.⁸⁾ Fra dette Tidspunkt holdt min Fader op med at smede for Fremmede. Den følgende Vinter gik jeg til Konfirmationsforberedelse og blev om Foraaret konfirmeret af Pastor Phister i Bølling.⁹⁾ Sommeren derpaa begyndte jeg at gjøre Arbejde som Karl hos min Fader; jeg var stor af min Alder og havde gode Kræfter.

I Efteraaret 1849 blev min Fader af flere Mænd fra Omegnen og af Lærer Pedersen, der ikke agtede at stille sig til Valg, opfordret til at stille sig og blev valgt til Folkethingsmand for Ringkjøbing Amts 5te Kreds (Skjern). Han blev under sit Ophold i Kjøbenhavn kjendt med Præsten Vilhelm Schøler i Staby, Folkethingsmand for Ringkjøbingkredsen, og da Pastor Schøler i Sommeren 1852 oprettede en saakaldet højere Bondeskole for unge Karle, kom jeg dertil som Elev i 3-4 Maaneder. Vi var kun 12 Elever og Undervisningen foregik i én af Præstens Stuer. Dette mit Sommerophold i Staby er al den Højskoleundervisning, jeg har faaet.¹⁰⁾ - I Hanning Sogn var der paa den Tid ikke nogen Seminarieuddannet Skolelærer, men der havde i flere Aar været en ældre Mand, Chr. Fjord, som havde forestaaet Undervisningen i Sognets Hovedskole.¹¹⁾ Han blev nu forflyttet til Bølling Sogn som Lærer og Kirkesanger, og jeg blev da af Sogneraadet i Hanning antaget som Lærer ved Hanning Skole, der havde et Børneantal af 50 Børn. Efter en Kort Afhøring af Provst Bloch i Lønborg bifaldt han Sogneraadets Beslutning, skjøndt jeg kun var godt 18 Aar gammel.¹²⁾ Jeg kom godt ud af det med mine Elever, som ikke var for stærkt overlæsedede med Kundskaber; thi uagtet en Del af dem var temmelig lærenemme, var der ogsaa en Del temmelig indskrænkede Børn iblandt. Den følgende Sommer, da der kun var 2 halve Dages Skolegang om Ugen (ligesom endnu i Vestjylland) kunde jeg saa opholde mig i mit Hjem i Clausager de 4 Dage og deltage i Arbejdet. Den følgende Vinter gik Undervisningen som sædvanlig, men i Foraaret 1854 blev jeg angrebet af en stræng Lungebetændelse, hvoraf jeg laa til Sengs i en 2-3 Maaneder og det saa en Tid stærkt ud til, at det vilde Ende med Døden; men hen midt paa Sommeren kom jeg saa meget til Kræfter, at jeg kunde deltage lidt i Høstarbejdet og blev efterhaanden helt rask igjen. Under min Sygdom havde Hanning Sogneraad imidlertid maattet antage en anden Lærer og dermed blev saa min Skolegjærning afsluttet.

TILBAGETOGET FRA DANNEVIRKE

Den paafølgende Vinter og Sommer opholdt jeg mig i mit Hjem, men i Efteraaret 1855 meldte jeg mig som 21-aarig til Session og blev udskrevet til Cavallerist.¹³⁾ Jeg var saa heldig at trække et Frinummer, men det bortbyttede jeg med en Fætter, der havde faaet et lavt No., hvis Indehaver kunde have temmelig sikker Udsigt til at blive indkaldt som Dragon og det var det, jeg havde mest Lyst til; jeg havde altid holdt meget af at bruge og passe Heste. Jeg blev dog først indkaldt næste Sommer og mødte til Tjeneste paa Rekrutskolen i Randers sidst i Juli Maaned 1856. - Jeg havde let ved at lære og kunde godt taale Ridningen, hvilket kneb for mange af mine Kammerater. Ved Rekrutexamen sidst i November samme Aar var der kun 2, der fik lidt højere Karakter end jeg og jeg blev saa ansat ved Regimentets 4. Eskadron med No. 110. Da Krigen udbrød i 1864 blev der oprettet 2 ny

Eskadroner ved hvert Dragonregiment og jeg blev da overført til 5. Eskadron og fik No. 163. - Jeg blev saa liggende i Garnison i Randers 1 Aar og blev hjempermitteret først i December 1857.

I cirka 4 Aar opholdt jeg mig derpaa i mit Hjem og deltog i fortsat Opdyrkning af Hedejorden samt Mergling af Ejendommen; thi min Fader havde opdaget Mergel paa en Del af sin Jord, hvilket tidligere ikke var blevet meget benyttet. Efterhaanden som Avlen baa-de paa Mark og i Eng forbedredes og Kreaturbesætningen forøgedes var de Udhuse, som min Fader havde ladet opføre kort efter Ejendommens Overtagelse, blevet for smaa. Min Broder og jeg foreslog derfor min Fader at dele Jorden og opføre en ny Gaard i Stedet for stadig at bygge om paa de gamle Huse.¹⁴⁾ Dette Forslag vandt min Faders Bifald og i Sommeren 1860 begyndte vi saa at opføre en Lade og en Staldbygning paa den nordligste Del af Ejendommen. Min Broder og jeg kunde saa tænke over hvem af os, der siden skulde overtage den ny Gaard. I Vinteren 1861 blev jeg imidlertid forlovet med en Gaardmandsdatter i Sædding. Hun havde ikke andre Søskende end en Broder, der for en 7-8 Aar siden var rejst til Australien og hendes Forældre, der allerede var til Aars, vilde gjerne overlade hende Gaarden.¹⁵⁾ Allerede i Efteraaret 1861 holdt vi Bryllup og jeg overtog min Hustrus Fødegaard Kjærsgaard som var knap saa stor som min Fødegaard, idet der kun fandtes henved 50 Td. Land Mark og Eng og 70 Td. Land Hede, som laa et Stykke fra Gaarden. Men Agerjorden, tildels ogsaa Engen, var af en god Beskaffenhed og laa altsammen i en samlet Plet med Gaarden omtrent i Midten. Min Broder kom saa til at overtage den fra Clausager udstykkede Gaard og giftede sig til næste Foraar.¹⁶⁾

Da jeg havde været gift i godt 2 Aar udbrød Krigen; jeg blev indkaldt til Tjeneste i Midten af Januar Maaned 1864 og maatte da forlade mit Hjem, min Hustru og vore 2 smaa Børn. - I Randers modtog vi Dragoner Udrustning af Beklædningsgenstande og Vaaben hvilket forresten slog temmelig knap til. Vi blev derpaa befordret til Svendborg for at modtage de fra hele Fyn til Krigsbrug indleverede Heste. - Men da der fra Langeland skulde leveres 42 Heste, som ikke kunde overføres til Svendborg paa Grund af Is i Farvandet, saa blev jeg sammen med 13 andre Dragoner og en Underofficer sendt over til Langeland for at modtage og passe disse Heste indtil Farvandet blev sejlbart. I Slutningen af Maaneden blev vi tilligemed Hestene sejlet over til Svendborg og red derfra til Assens, hvorfra vi blev overført til Aabenraa, hvor Hestene blev afleveret og vi befordret med Dili-gencen til Flensborg og derfra med Banen til Dannevirkestillingen, hvor de, der var indkaldt sammen med os allerede var ankommet cirka 14 Dage i Forvejen. Vi ankom til Dannevirke om Aftenen den 4. Februar og næste Dags Aften begyndte Tilbagesædet og vi stakkels Efternølere, som lige var ankommet, havde jo ingen Heste, saa vi maatte tage til Takke med Plads paa Bagage- eller Ægtvognene. Det blev en lang og besværlig Nat; thi det havde begyndt at sne allerede om Eftermiddagen og det frøs temmelig haardt, saa Vejene snart blev spejlblanke og glatte af den stærke Færdsel. - Først tidlig paa Morgenstunden var vi naaet til en Landsby, den hed vistnok Harrislev,¹⁷⁾ et Stykke vest for Flensborg, hvor vi blev holdende det meste af Dagen og kunde høre Skydningen fra Kampen ved Sankelmark. Samme Aften begyndte vi at rykke videre nord paa, men det gik kun langsomt og saa vidt jeg husker naaede vi først Kolding den 8. Februar om Aftenen, hvor vi havde en Times Ophold og fik en Forfriskning. Derfra kørte vi saa om Natten videre og fandt endelig Regimentet et Par Mil sydvest for Kolding, Oddested hed den by vist.¹⁸⁾ Der fik jeg Dagen efter endelig en Ridehest, en mager én, som var bleven ledig efter en Dragon, der var kommen paa Sygehuset. Men da han blev rask, vilde han gjerne have sin

egen Hest igjen og jeg fik saa en anden, en lille, pæn, sort Hoppe, vistnok én af de Heste, der var indleveret af Sognekommunerne, og den beholdt jeg, indtil jeg blev hjempermitteret. 5. Dragonregiment hørte jo med til General Hegermann-Lindencrones Korps, som blev ved at drage nord paa op gennem Jylland og jeg kom aldrig til at deltage i nogen Kamp med Fjenden under hele Krigen.¹⁹⁾

FOLKETINGSMAND, LANDSTINGSMAND OG BRANDDIREKTØR

Min Fader blev i Efteraaret 1854 afløst som Folkethingsmand af en ung, meget velbegavet Gaardmand fra Stauning Sogn ved Navn C. C. Sønderby (almindelig kaldet Chræ. Chrænsen, senere Skolelærer i Nørre Vium og var tillige en meget søgt Kvakksalver for Benbrud og Forvridninger).²⁰⁾ I Sommeren 1858 blev han paa Grund af uheldige Spekulationer erklæret Fallit og var derfor ikke valgbar til Rigsdagen ved næste Valg. – Min Fader blev da opfordret til at stille sig paany og blev atter Folkethingsmand,²¹⁾ men kun til Sommeren 1861, da han blev afløst af en Gaardmand fra Hee Sogn ved Ringkjøbing, Jens Jørgen Christensen,²²⁾ og han sad i Folkethinget til 1866, men var da gaaet med til at stemme for den reviderede Grundlov, hvilket mishagede en stor Del af hans Vælgere og jeg blev nu, 32 Aar gammel, opfordret til at stille mig ved næste Valg som hans Modkandidat. Jeg blev valgt med 326 Stemmer mod 207. Grundlovsforandringen blev vedtaget med 55 Stemmer mod 44, til hvilke sidste selvfølgelig jeg hørte. Rigsdagen blev derefter opløst og nyt Valg afholdtes i Oktober Maaned samme Aar. Jeg havde da igjen J. J. Christensen til Modkandidat, men valgtes med 284 Stemmer mod 160. – I de følgende Aar blev jeg gjenvalgt ved flere Valg,²³⁾ men i Vinteren 1878 blev jeg ved et Suppleringsvalg i 11. Landstingskreds valgt til Medlem af Landstinget²⁴⁾ og ved det almindelige Valg den følgende Sommer blev jeg gjenvalgt.²⁵⁾

A. J. Clausager og hustru fotograferet med deres børn i 1905 i Skjernbrogaards have. Bagest fra venstre: Margrethe, Jens, Jørgen Peder, Karen Vindelbo og Ane Kathrine. I midten: Kathrine Marie Jørgensen Kjærgaard og Anders Jensen Clausager. Forrest: Søren Ogelvig, Jens Abildtrup og Hans Kragmose. Jfr. note 15.

I 1883 blev jeg valgt til Repræsentant i Landbygningernes almindelige Brandforsikring og da Branddirektør Kofoed²⁶⁾ i Tarm i 1885 blev forflyttet til Varde, blev jeg af Direktionen for Brandforsikringen tilbudt Stillingen som Branddirektør for Bølling-Nørre Herreder, naar jeg i Stedet for Sædding vilde tage Bolig i Skjern, som laa midt i Branddirektoratet. Dette gik jeg ind paa og købte saa en Gaard i Skjern Sogn, Skjernbrogaard, som jeg overtog den 1. April 1885²⁷⁾ og lod min ældste Søn,²⁸⁾ der den Gang var 23 Aar gammel, bestyre Sædding Kjærgaard. I 1889 overtog han den som Selvejendom.²⁹⁾ – Jeg fandt, at jeg ikke kunde overkomme at være baade Branddirektør og Landstingsmand og frabad mig derfor Gjenvalg ved det almindelige Landstingsvalg i 1886; men lod mig overtale til at stille mig til Valg til Folkethinget i Januar 1887, da min yngre Broder, A. B. Clausager, som efter min Overgang til Landstinget var bleven valgt til Folkethingsmand for Skjern-Kredsen, ikke ønskede at stille sig. Jeg blev denne Gang valgt uden Modkandidat med omtrent 1000 Stemmer imod 3 Nej.³⁰⁾ – Ved Folkethingsvalget i Aaret 1890 ønskede jeg at tage Afsked med aktiv Politik og havde derfor sammen med en Del af Vælgerne i Skjern-Kredsen formaaet en yngre Lærer fra Vardeegnen, N. Hansen,³¹⁾ til at stille sig i Skjern. I Ringkjøbing havde den daværende Folkethingsmand, M. P. Christiansen,³²⁾ besluttet ikke at stille sig, da han ansaa det for usandsynligt, at en moderat Venstremand kunde blive valgt. – Jeg lod mig derfor overtale til at lade mig opstille i Ringkjøbing i hans Sted uden Udsigt til at blive valgt, men nærmest for at tælle Stemmer. Det Bergske Parti havde faaet et meget stort Overtag i Kredsen og havde til Kandidat den unge Lærer i Staldil, I. C. Christensen, senere Konseilspræsident. – Resultatet blev da ogsaa, at I. C. Christensen valgtes med 1100 Stemmer, medens jeg kun naaede cirka 500.³³⁾ – Det moderate Venstre tabte ved dette Valg ogsaa Skjernkredsen, idet en Tilhænger af Bergs Politik, Husmand L. P. Ovesen, blev valgt i Stedet for Lærer Hansen.³⁴⁾

Skjernbrogaard, som jeg overtog i 1885, var i mange Aar en Gjæstgivergaard samt Post- og Brevsamlingssted. Den laa ved den gamle forlængst flyttede Landevej fra Ringkjøbing til Vardø lige ved Begyndelsen til Skjernaadalens Engdrag, der hvor Broen i gammel Tid gik over Aaen og der maatte betales Bompeng. Den ny Landevej blev anlagt i Aarene 1846-47, men Gjæstgiverprivilegiet ved den gamle Bro blev opretholdt, vel nærmest fordi baade Herredsfogedboligen og Jurisdiktionens Thing- og Arresthus laa næppe 100 Alen fra Gaarden. Ejendommen havde i flere Aar tilhørt en ældre Dame, Enkefru Lybecker, og blev paa Grund af daarlige Pengeforhold solgt ved Auktion.³⁵⁾ Den blev ved Auktionen købt af en gammel Gaardmand i Skjern, af hvem jeg senere købte den.³⁶⁾ Gaardens Bygninger var gamle og meget forfaldne og Ejendommen fuldstændig ude af Drift. Aaret efter, at jeg overtog Gaarden, lod jeg Stald og Ladelænge ombygge og Stuehuset istandsætte og en Del omdanne indvendig. I Skjern og nærmeste Omegn fandtes ingen Mergel, men i Skjerns østlige Nabosogn, Borris, var der begyndt en Tilførsel af Mergel pr. Jernbane ude fra Silkeborgegnen.³⁷⁾ Sammen med en Del Mænd fra Skjern og Stauning fik jeg sat i Gang, at der ogsaa til Skjern blev ført Mergel østfra. Jeg fik saa i Løbet af nogle Aar Skjernbrogaards Mark merglet, samt Engen, der laa tæt ved Gaarden, anlagt til Bevanding ved Vandet fra Aaen og det varede ikke mange Aar, før baade Mark og Eng afgav dobbelt saa stor en Afgrøde, som da jeg overtog Ejendommen. –

Allerede det første Aar jeg boede på Skjernbrogaard, begyndte jeg at beplante med Naaetræer de mest sandede Banker. Fru Lybecker havde begyndt lige udenfor Haven og en nærliggende meget afgrænset Banke med en Mindestøtte af Frederik VII var tilplantet med Gran og Fyr.³⁸⁾ Senere lod jeg et større Areal op imod Stationsbyen beplante og lod

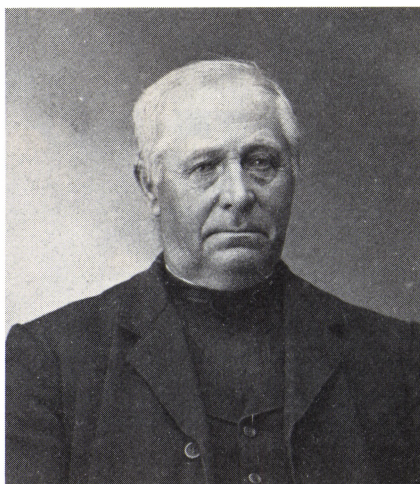
den indregistrere som Fredskov. Banen fra Skjern Station til Tarm gaar lige igjennem den. Paa den sandede Mark, der ligger meget udsat for den ind over de flade Enge kommende skarpe Vind fra Vesterhavet, plantede jeg flere Granrækker til Læ for Sæden. – Jeg havde den Glæde at se flere af Skjern Sogns Beboere følge mit Exempel og nu ses mange Steder i det forhen sandede og bare Skjern Sogn ret frodige Granplantager. –

A. J. Clausager og hans søskende fotograferet med ægtefæller omkr. 1905. Bagest fra venstre: Anders Jensen Cl., Mads Cl., Anders Bjergbo Cl., Laurids Jansen Dalgaard (1847–1929, g. m. Dorthe Marie Jensen Cl.) og Søren Larsen Gammeljord (1849–1919, g. m. Ane Jensen Cl.). Forrest: Ane Jensen Cl., Dorthe Marie Jensen Cl., Maren Jansen (1842–1910, g. m. Anders Bjergbo Cl.), Sidsel Andersen (1840–1913, g. m. Mads Cl.) og Kathrine Marie Jørgensen Kjærgaard (1837–1907, g. m. A. J. Cl.). Jfr. i øvrigt note 3.

Jeg ejede og drev Skjernbrogaard fra 1885 til 1899, da jeg afhændede den til en Svigersøn,³⁹⁾ som nylig var bleven gift med min næst yngste Datter, men forbeholdt mig en Beboelseslejlighed, som for en Del Aar tilbage var tilbygget Gaarden og levede saa der tilligemed min Hustru indtil hun i 1907 afgik ved Døden, hvorefter min yngste, ugifte Datter overtog Husførelsen.⁴⁰⁾ Jeg havde til Stadighed nok at bestille med at passe mit Arbejde som Branddirektør; men allerede i 1912 begyndte mit Syn at svækkes saa meget, at jeg søgte min Afsked efter at have beklædt Stillingen i 27 ½ år. Min Afsked blev bevilget fra 1ste Januar 1913 og jeg blev tillagt en Pension af cirka 1100 Kr. aarlig.⁴¹⁾ Allerede Aaret efter tabte jeg fuldstændig Synet, og Øjenlæger erklærede, at der var intet at udrette imod det, da Øjnene led af en Svækkelse i Synsnerverne. Jeg har nu været blind i 14 Aar, men er i øvrigt ved godt Helbred uagtet mine 93 ½ Aar. Min Svigersøn solgte Skjernbrogaard i 1920, da hans Helbred ikke var godt og købte en mindre Villa i Skjern Stationsby, hvortil

jeg saa flyttede med.⁴²⁾ Men i Foraaret 1924 døde min Svigersøn, samme Sommer hans Kone og ½ Aar efter døde ogsaa min yngste Datter.⁴³⁾ Jeg besluttede da at drage tilbage til mit Fødesogn Sædding, hvor jeg nu paa 3die Aar boer hos min ældste Søn, Sognefoged P. Clausager som overtog min Hustrus Fødegaard, da jeg flyttede til Skjern. Han har nu afstaaet Gaarden til sin Søn, og bygget sig et Hus paa Gaardens Mark nær ved Sædding Station ved den nyanlagte Jernbane fra Skjern til Videbæk,⁴⁴⁾ og her befinder jeg mig vel i min høje Alderdom og haaber at blive her til min Død. –

To portrætter af A. J. Clausager, til venstre som 36-årig ung folketingsmand i 1870 (Lauritz Olsen, København, fot.), og til højre som knap 80-årig, fotograferet omkr. 1912 (Chr. M. Pedersen, Skjern, fot.).

Anders Jensens Clausagers ældste datter, Karen Vindelbo, der førte levnedsbekræftelsen i pennen for ham - jfr. i øvrigt brev nr. 7 nedenfor - har forsynet levnedsbekræftelsen med følgende efterskrift: Dette hans Haab gik i Opfyldelse. Da den gamle 93-aarige Mand kort før Jul 1927 modtog Dannebrogskorset, forlangtes fra Ordenskapitlet en Levnedsskildring indsendt. Det knob lidt for ham at komme i Gang med det, men da han først fik begyndt, blev det alt for omfattende. Det forstod han godt og bad mig om at forkorte det, hvilket jeg gjorde særlig ved de 3-4 første Sider. Men det er netop disse, mener jeg, som har mest Interesse for Familien.⁴⁵⁾

BREVE TIL EN VEN

Nedenstående breve nr. 1-6 er skrevet af Anders Jensen Clausager til Thomas Christensen Vestergaard (født 10. august 1828 i Vostrup, Lønborg sogn, død 27. september 1899 i Hemmet, viet 5. oktober 1865 i Nr. Bork til Mette Marie Jensen (født 1845, død 1927). 1856 havde Thomas Vestergaard overtaget sin farmors fødegaard i Vostrup, og i 1865 tillige sin fars fødegaard i Nordena, Hemmet sogn. Brevene er blevet opbevaret af Thomas Vestergaards søn, gårdejer Kristen Kristensen Vestergaard (1877-1966), hvis datter, overlærer Agnes Vestergaard i Skjern, venligst har overladt dem til meddeleren.

Det er nærliggende at antage, at brevenes indhold er beregnet på en videre kreds af politiske meningsfæller hjemme i kredsen, der på denne måde er blevet underrettet om begivenhederne på Rigsdagen, idet Venstre på denne tid endnu ikke havde nogen presse på

Skjernegnen - jfr. i øvrigt omtalen af den nystartede avis i Herning i brev nr. 5. Under alle omstændigheder giver brevene et interessant billede af A. J. Clausagers opfattelse af personer og begivenheder på Rigsdagen i hans første rigsdagsår, mens indtrykkene endnu har været nye for ham, og de er derved et værdifuldt supplement til hans levnedbeskrivelse, som ikke i detaljer beretter om denne periode i hans liv.

Brev nr. 7 er senere, skrevet 1892 til A. J. Clausagers ældste datter Karen Vindelbo; det er medtaget her, fordi A. J. Clausager deri giver et tilbageblik på sit politiske liv.

1. Til Thomas Christensen Vestergaard.

Ærede gode Ven!

Kjøbenhavn, d. 14. Juli 1866.

Ifølge mit Løfte skal jeg nu tilmelde dig lidt om hvorledes jeg har tilbragt den første Uge her i Hovedstaden, og hvorledes det for Tiden seer ud med Forfatningssagen. Sidste Søndag d. 8. Juli kom jeg hertil med et Dampskib directe fra Aarhus, paa hvilket jeg allerede kom til at gjøre Bekjendtskab med flere Rigsdagsmænd af begge Partier. Næste Dag afholdtes Gudstjeneste i Slotskirken, hvorfra begge Thingenes Medlemmer begave sig til Folkethingssalen. Kl. 12 indtraadte samtlige Ministre i Uniform, og Konseilspræsidenten⁴⁶⁾ oplæste et kongeligt Budskab der bemyndigede ham til at aabne Rigsdagen, hvorefter der udbragtes et »Kongen leve«. Landsthingsmændene begave sig derefter til deres Locale, og Tscherning⁴⁷⁾ som ældste Medlem i Folkethinget indtog Formandspladsen, for at foranstalte det fornødne til Valgbrevenes Prøvelse.⁴⁸⁾ Alle de indkomne Valgbreve erklæredes gyldige; mod Søren Kjærs⁴⁹⁾ Valg, samt Valget i Holstebro⁵⁰⁾ var der fremkommet Klage men af saa lidt Betydning at der ingen Grund fandtes til at udsætte Anerkjendelsen af disse Valg. – Bregendahl⁵¹⁾ valgtes derefter til Formand for 4 Uger, det vil da sige hvis Rigsdagen bliver sammen saa længe. I det næste Møde som blev afholdt paa Onsdag,⁵²⁾ valgtes Tscherning og Fenger til Viceformænd, og Kühnel, Barfod, Dinesen og Termansen til Sekretærer. Derefter blev valgt 3 Medlemmer til i Forening med de 4 Afdelingers Ordførere⁵³⁾ at prøve de Valgbreve der endnu ikke vare komne tilstede, dertil bleve valgte Müllen, Hans Jensen og Jens Jensen, hvilke alle vare Venstres Kandidater, hvorover ogsaa den gode Herr Bille i sit Blad for næste Dag følte sig noget fornærmet, men herefter stod endnu det bedste tilbage, siger han; thi til et staaende Udvalg for Forretningsordenen valgtes Krabbe, Holberg, Berthelsen, Boisen og N. Hansen. Skjøndt dette Udvalg især i denne Samling slet ingen Betydning har, skulde jo dog for Ærens Skyld Herr Billes trofaste Mænd have haft denne Plads, det var ham altfor ærgerlig at Venstre satte de 4 første Candidater igjennem, men ærgerligst af det hele var det dog, at N. Hansen blev valgt.⁵⁴⁾ Derfor siger Bille ogsaa at Folkethinget allerede har foretaget flere Prostitutioner. Vi har kuns havt disse 2 Møder, og du vil altsaa kunne forstaa at Arbeidet just ikke overhænger os, næste Møde skulle vi have paa Tirsdag, men da er der nok ikke andet at foretage end vælge et Medlem til Bibliothekscommitteen.⁵⁵⁾ Grundlovsforslaget vil ikke komme til Forhandling i Folkethinget før sidst i næste Uge. I Landstinget gennemgik det første Behandling i Torsdags,⁵⁶⁾ dog vil jeg nu ikke her give en udførligere Skildring af samme efterdi jeg har i Sinde af afsende Rigsdagstidende til Jesper Jepsen,⁵⁷⁾ og du vil jo da faae det nærmere at see. Jeg skal kun anføre at Grundtvig⁵⁸⁾ stillede Forslag om at nedsætte et Udvalg, for atter at drøfte den tilsigtede Forandring, men dette modsatte flere af Jaerne sig af ald Magt. Dette Forslag blev da ogsaa forkastet med 30 Stemmer mod 20, og

Sagens Overgang til anden Behandling vedtoges derefter med 30 St. mod 20, saa du deraf kan skjønne hvorledes Forholdet i Landstinget staaer.⁵⁹⁾ Det var sørgeligt som det gik med Landstingsvalget i Roskilde, der feilede ikke mange Stemmer i, at der istedetfor de 8 Jaer var bleven valgt 8 Neier⁶⁰⁾ og var dette skeet saa havde Grundlovsforslaget dumpet igjennem i Landstinget. Om Folkethinget kan slaae dette Misfoster ihjel er endnu ikke godt at sige, jeg frygter for det ikke vil skee, men aldeles umuligt er det heller ikke, thi 45 bestemte Nei er her og 6 a7 af de andre vide nok ikke rigtig hvad de ville.⁶¹⁾ Næsten alle de nye Medlemmer af Folkethinget ere unge Mænd, og du kan jo nok tænke at vore Modstandere betragte os med nysgjerrige Blikke; enkelte have de allerede saa smaat forsøgt at snakke for, men jeg troer ikke der er nogen som deres Smiger vil bide rigtig paa. Derimod lide de stakkels Bønder som have sagt Ja temmelig ilde af deres forrige Venner iblandt Bønderne i Rigsdagen, de faae efterhaanden en drøi Overhaling og luske da i Regelen slukørede bort, men saa blive de jo holdte skadesløse ved kjærlige Haandtryk og milde Ord af de fine Herrer. Jeg faaer denne Gang ikke mere skrevet, men i næste Uge vil du høre fra mig igjen. Du bedes hilse mine Bekjendte i din Nærhed fra mig især Lykke⁶²⁾ med Familie. Modtag sluttelig min skyldige Tak for det sidste vi saaes, samt venligst Hilsen til din Kone og de Gamle fra din oprigtige Ven

A. J. Clausager

P.S. Hvis din Tid nogenlunde tillader haaber jeg at erholde nogle Linier fra dig snarest muligt. Adr.: Folkethingsmand A. Clausager i Kjøbenhavn. -

2. Til Thomas Christensen Vestergaard.

Kjøbenhavn, d. 28. Juli 1866.

Kjære Ven!

Inden jeg forlader Hovedstaden vil jeg endnu optegne nogle faae Linier til dig, de ville jo vel ikke naae til dig inden jeg, som jeg haaber, allerede er i Hjemmet, men jeg faaer vel neppe Leilighed til at komme til dig de allerførste Dage, dog maae du gjøre Regning paa det ikke varer ret længe inden du seer mig thi der kan blive meget at tale om. I Gaar havde vi Sagen til tredie Behandling. Kl. 1 begyndte Mødet, da Kl. blev 5 havde endnu kuns 7 Medlemmer havt Ordet, og Formanden bemærkede da, at efterdi endnu 14 Talere vare indtegnede, vilde han slutte Mødet og begynde igjen Kl. 7½. Jeg vil ikke nu give dig en udførligere Fremstilling af Debatten da dette vilde blive altfor vidtløftig, og saa snart jeg kommer derover medbringer jeg Rigsdagstidenden, saa du selv kan studere det hele; kuns kan jeg sige dig at vore meget ærede Modstandere fik ordentlig paa Hovedet. De have forøvrigt hele Tiden holdt sig saa tause som mulig, thi de kunne ligesaa lidt som tidligere give klare og fornuftige Grunde til Forsvar for Grundlovsindskrænkningen. I Gaar fik Tscherning⁶³⁾ dog Hr. Hall⁶⁴⁾ bragt i Harnisk, men hans hele Foredrag blev slet ikke Andet end Meningen af hvad vi forud have hørt og seet 10 og 20 Gange af Partiets Blade. Du kan tro at baade han og flere fik ordentlig paa Hovedet, men ingen af vore Mænd var dog bedre til at tugte dem end Reinhold Jensen.⁶⁵⁾ Alt hvad der blev sagt kunde naturligviis slet ikke nytte, det var kuns at prædike for døve Øren, thi enhver holdt fuldkommen fast paa sin eengang fattede Beslutning enten det saa var Ja eller Nei. Tæt før Midnat fik Debatten da endelig Ende og Afstemningen foregik, og just som Kl. havde slaet 12 forkyndte For-

manden at Lovforslaget var vedtaget med 55 stemmer mod 44. Rugaard var syg. Det var altsaa sluttelig i Midnatstimen vor almindelige Stemmeret blev bortstjaaet, men Tyvene ville jo ikke kunne straffes for dette Arbeide, som de snildelig nok have forstaaet at give Lovlighedens Præg. I Dag Kl. 3 havde vi Slutningsmøde, og Kongen samt Kronprindsen, Ministrene og flere høie Herrer indfandt sig da i Folkethingssalen, hvor Kongen oplæste sin Slutningstale.⁶⁶⁾ Jeg vil nu ikke skrive mere thi det er allerede sildig, og i Morgen Kl. 7 tager jeg med Jernbanen, i det seneste paa Tirsdag venter jeg at see mit kjære Hjem.⁶⁷⁾ Du takkes for dit Brev af 15. Juli, for nogle Dage siden har jeg tilskrevet Justitsraad Fløe.⁶⁸⁾ Hils endelig min gode Ven Lykke⁶⁹⁾ og bed ham undskylde at jeg ikke har skrevet til ham, jeg har de sidste 8te Dage havt temmelig travlt og i Begyndelsen syntes jeg der var saa lidt at skrive om, jeg haaber til Gud at hans Familie nu atter er ved Helbred. Vær sluttelig selv med Kone hilset venligst fra din bestandig hengivne

A. Clausager

AK, DEN KOFTEKLÆDTE ABSOLUTISME

3. Til Thomas Christensen Vestergaard.

Kjøbenhavn d. 1. Marts 1867.

Kjære Ven!

Det er temmelig uforvarlig at jeg har ladet saa lang Tid hengaae uden at lade dig vide noget om hvorledes det gaaer med Rigsdagsvæsenet, dog maae du ikke troe at du har været forglemt af mig, fordi det varer noget længe inden du faaer synlig Beviis paa min Hukommelse. For omtrent 3 Uger siden kom Morten Pagaard⁷⁰⁾ hertil, og ved ham erholdt jeg den glædelige Efterretning at din gode Hustru⁷¹⁾ nu havde gjenvundet sit fuldstændige Helbred; det er mit inderlige Ønske at hun ogsaa fremdeles maae blive i Besiddelse deraf, til Held og Glæde baade for dig og den kjære Lille. Det lakker nu henad mod Foraaret, men desværre ikke mod Enden af Rigsdagens Arbeider, thi vi sidde saa at sige endnu midt i det, og blive maaskee ikke færdige inden St. Hansdag.⁷²⁾ Ja jeg begynder allerede at blive noget mismodig ved Tanken om at skulle tilbringe den travle Foraarstid her mellem disse høie Mure istedetfor ved det friske Landliv i mit kjære Hjem. Men det kan jo ikke nytte at klynke, har man sagt A, maae man jo ogsaa sige B. Dog naar den Algode fremdeles vil forunde mig saavel som min kjære Familie Helbred og Sundhed, saa haaber jeg nok Tiden skal gaae nogenlunde, thi i Almindelighed hører jeg ikke til dem Tiden nogensinde falder lang. Men nu skulde jeg fortælle dig lidt Politik istedetfor at sludre om mig selv; dog kan jeg neppe her give dig nogen fuldstændig Oversigt, men enkelte Brudstykker af det vigtigste maae du nøies med. Finantslovens anden Behandling er overstaaet, undtagen Krigs- og Marineministrenes Budgetter, som Udvalget endnu ikke har afgivet Betænkningen over. For Cultusministeriets Vedkommende blev der leveret adskillige drøie Slag fra begge Sider, men Venstre seirede, thi omtrent alle Ændringsforslag af Udvalgets Mindretal bleve vedtagne, til megen Ærgrelse for Modstanderne, der ikke kunde begribe at Mindretallet i Aar kunde have saadant Held med sine Forslag. Det der gik Doktrinairpartiet meest til Hjerter var Nægtelsen af adskillige Summer til lærde Skoler og lignende Anstalter, samt at Statens Tilskud til Det kgl. Theater nedsattes 10000 Rdl. Cultusministeren erklærede endda udtrykkelig under Debatten desangaaende, at hvis dette Forslag

vedtoges, maatte denne ophøiede Anstalt gaae til Grunde og Hall, Bille og Konsorter understøttede ham af bedste Evne, men de bandsatte Menigmænd vare, mærkværdig nok denne Gang, baade døve og følelseløse for alle Lovtaler over det høie, skønne og ædle, som fra dette Kunstens Tempel, flyder ud over hele Folket; spildt var ald Veltalenhed om den ubodelige Skade som baade Literatur, Musik, Holbergs Ære, og Gud veed hvad, vilde lide ved en saa formastelig Adfærd. Vi dumme Bønder, som naturligviis ikke kunde fatte eller begribe ophøiede Tanker og Følelser, sadde ganske rolige (det vil da sige det meste af Tiden, thi vi maatte dog lee en Gang imellem, naar Intelligentsen blev altfor komisk,) og hørte paa Lærdommens sprudlende Vid og Veltalenhed, indtil Klokkeren slog tolv; men i den skumle Midnatstime, ja hvilken uhyggelig Time, da sagde 48 stemmer Ja til en Indskrænkning af de skønne Musers Tempels Rettigheder. Det var Gjengældelse for Midnatstimen d. 27. Juli 66 thi da sagde 55 Stemmer ja til vor Grundlovs og Ligheds Indskrænkning; men det var dog ikke nær Gjengældelse nok. Og de stakkels mange Damer og Herrer, som Sagens Vigtighed havde fyldt Tilhørerpladsen med, maatte sidde der saalænge og vente paa Udfaldet, og saa gaae hjem med denne bedrøvelige Besked. Ja, beklageligt! Ak den kofteklædte Absolutisme! Imidlertid er det maaskee ikke sikkert at vi formaae at fastholde denne Seir ved 3die Behandling, thi flere af vore Venner vaklede og hvis Kniven for Alvor sættes dem paa Struben, saa maaskee de give Kjøb, thi Spøgelsesfrygt er desværre tilstede hos mange. Inden jeg forlader dette Thema maae jeg dog tilføie at vore gode Herrer Winther og R. Jensen,⁷³⁾ som vor Gruppe satte ind i Finantsudvalget, ikke i dette Stykke vare saa gode som vi havde Grund til at vente, der var Berg og Krabbe⁷⁴⁾ anderledes Folk. Winther er i det hele ved mange Leiligheder, med Respekt at sige, et lille Vrøvlhoved, der ikke sjelden ved sit iltre og fremfudsende Væsen skader den Sag han vilde gavne. - Hele forrige Uge medgik til første Behandling af Armeepleanen, og der blev adskillige vidtløftige Historier. I Mandags blev der valgt 15 Medlemmer til Udvalg desangaaende. Til min høitærede Vens Billes⁷⁵⁾ frygtelige Harme og Forbauselse kom jeg med i dette Udvalg, dog først ved det andet Omvalg paa to Medlemmer. Høgsbro⁷⁶⁾ fortalte mig Dagen efter at Bille var næsten ude at sit gode Skind over at en saadan Person som mig kunde foretrækkes for Mænd som Fallesen og Madsen,⁷⁷⁾ og Høgsbro kunde ikke begribe hvorfor Bille nærede et saa grundmuret Had til mig. Jeg sagde det maatte vistnok hidrøre fra en eller anden god Vens Indberetning til ham om den mindre kjærlige Maade hvorpaa jeg har omtalt ham ved Rigsdagsvalgene, og det kunde Høgsbro begribe, at deri maatte Knuden stikke. Jeg ventede ganske sikkert at have faaet mit Skudsmaal ordentlig paaskreven i Dagbladet, men det er dog endnu ikke særlig skeet. Derimod har han givet hele Bondestanden en frygtelig Dukkert i Mosevandet, og jeg lader herved Texten personlig medfølge for at du og alle andre ligesindede kunne see og overbevise Eder om hvilket Slags af Jordens Skabninger I nærmest tilhøre. Er det ikke opløftende og mere end man skulde troe at Kjøbenhavnere kunne have et saa praktisk Syn for den virkelige Tilstand paa Landet? Og tillige meget smukt, at de ikke sætte deres Lys under en Skjæppe, men give deres sande menneskekjærlige Følelser for deres Medborgere tilkjende. Ligeledes sender jeg dig et Skrift om Forsvarsvæsenet, som du bedes lade gaae omkring til Folk der have Lyst til at læse det; jeg synes det er udmærket træffende skrevet. Din Fætter Dynes Frandsen⁷⁸⁾ og M. Pagaard⁷⁹⁾ have i Aften været hos mig, jeg skal hilse dig fra dem begge. Jeg venter snart at høre fra dig, og jeg skal da ikke være taus saa længe som sidst. Hils gode Venner og vær nu selv med Kone og øvrige Familie venligst hilset fra din hengivneste

A. Jensen Clausager

4. Til Thomas Christensen Vestergaard.

Kjøbenhavn, d. 4. Juni 1867.⁸⁰⁾

Min gode Ven!

Du har formodentlig allerede i længere Tid ventet paa nogle Linier fra mig med lidt Besked om hvorledes vi har baaret os ad siden Paaske, og jeg har ogsaa adskillige Gange tænkt paa min Skyldighed mod dig, men derved er det blevet. Nu vil jeg dog skride til at gjøre Tanken til Virkelighed saa meget mere som jeg har den varme Nyhed at bringe dig, at Hærplanen i Dag er vedtaget i Folkethinget med 69 Stemmer mod 25, og dette Resultat blev hilst med stormende Bifaldsraab fra de paa Tilhørerpladsen talrig tilstedeværende Officerer. Ja endelig er da dette Værk der har taget baade megen Tid og Arbeide kommet saavidt, og kan nu med temmelig Sikkerhed ventes fuldført, thi Landstinget gjør neppe kjendelige Forandringer derved; blot det saa i Fremtiden maae svare nogenlunde til de store Forhaabninger, som saa Mange nu have dertil.⁸¹⁾ Det er i Grunden underligt som det er gaaet med denne Sag, og saaledes gaaer det næsten altid; ved første Behandling maatte man antage at Stemningen i Thinget for en overveiende Deel var imod en saa kostbar Armeepplan, og skjøndt den ikke er bleven billigere, men endog noget dyrere, saa gik dog det store Flertal ind derpaa. Jeg skal jo ikke nægte at Forkastelsen vilde have medført Ubehageligheder og sandsynligviis Ministerskifte, og Muligheden deraf bevægede vel en Deel til at stemme for Loven, der ellers ikke synes videre godt om den. Nogle Enkelte og deriblandt Winther,⁸²⁾ ønskede derimod intet hellere end at faae det nuværende Ministerium fjernet, og han har derfor stadig i Udvalget stillet Ændringsforslag, som Regjeringen ikke kunde eller vilde gaae ind paa; dertil gik jeg med ved anden Behandling og det har jeg nu fortrudt, men for sildig, thi jeg troer der kunde have været et heldigere Resultat opnaaet. Til tredie Behandling tog jeg mig for ganske ene i Udvalget at stille nogle Ændringsforslag⁸³⁾ om at indskrænke baade Uddannelsestiden og de aarlige Øvelsestider, hvorved Udgiften baade vilde have blevet betydelig formindsket, og Byrden for de Værnepligtige noget lettet, og med denne Forandring vilde jeg have stemt for Loven. Disse Forslag bleve dog, som jeg vel kunde tænke mig, forkastede, men fik dog en betydelig Minoritet for sig, saa jeg er nær ved at troe, at naar det havde blevet begyndt ved anden Behandling, der da havde ladet sig noget deraf gennemføre. Det eneste vi have faaet Loven forbedret, efter min Anskuelse, er at der nu ligesom tidligere skal indkaldes af Militairarbejderklassen⁸⁴⁾ til den Tjeneste, som disse Folk kunne udføre, og det kneb haardt nok at sætte igjennem, thi de Fornemme vilde absolut havt denne Klasse holdt reent fri, saa kunde der jo have sluppet en betydelig Deel af deres Sønner og Venner for Kortsynethed og andre ubetydelige Feil. – Ligeledes fik vi ved anden Behandling en Slutningsparagraf vedtaget, som bestemte at Loven kuns skulde være gyldig i 5 Aar, men ogsaa den gik tabt, og istedetfor fik vi kuns at Loven efter den Tids Forløb aarlig skal revideres indtil en nye Lov fremkaldes, og det vil neppe faae stor Betydning. En Ministerforandring nu for Tiden ønsker jeg ingenlunde, thi skjøndt jeg ikke er en blind Tilhænger af de Nuværende, saa ere de dog ikke saa nær de slemmeste vi have havt, og vi kunde gjerne faae dem værre igjen. Men paa den anden Side har jeg megen Frygt for at Loven naar den faar praktisk Betydning vil tabe endeel af det der nu er saa tiltalende for Mange; ligesom den vil paaføre os en 7 a 8 Millioners Udgift aarlig maaskee til liden Nytte, blot det ikke snarere bliver til Skade. Jeg haaber at vi skulle blive færdig i Slutningen af denne Maaned,⁸⁵⁾ og jeg har derfor i Sinde at holde Pintse⁸⁶⁾ herovre, hvortil min Kone ogsaa har givet mig Lov, da hun nok veed det er mere kjedelig at slippe mig efter nogle faae Dages Forløb end

naar jeg bliver reent borte indtil Slutningen. Maaskee jeg saa i det Sted reiser over til Sverrig en lille igjen; Jeg haaber snart at erholde et Brev fra dig, der kan skaffe mig en halv Times Adspredelse. Vær nu med Kone Familie og Venner hjertelig hilset fra din hengivne

A. Clausager

Hils Morten Pagaard.⁸⁷⁾ Det kunde være mig kjært at høre lidt fra ham om han ikke længes efter Pigerne her.

5. Til Thomas Christensen Vestergaard.

Kjærgaard, d. 1ste November 1867

Gode Ven!

Da jeg sidst tilskrev dig nogle Linier troede jeg nok at du om en 14 Dage skulde høre noget fra mig igjen; dog dette gode Forsæt gik ligesom saa mange andre »i Vadsken«, thi nu er der allerede gaaet en Maaned bort, og maaskee der kunde have gaaet een til hvis ikke Selvbefreidelse over min Uordholdenhed idelig havde plaget mig i de sidste Dage og nu endelig tvinger mig til at skrive. Den sidste Kjøbenhavnstour blev da ikke for langvarig, thi jeg var der kuns knap et Døgn, havde jeg tænkt at vi blot skulde høre Budskabet om Rigsdagens Udsættelse, saa havde jeg blevet hjemme, men jeg troede dog næsten at Finantsloven var bleven forelagt, og desuden vidste man jo ikke med Vished om der blev Udsættelse eller det kuns var løse Rygter desangaaende der vare komne i Omløb.⁸⁸⁾ Blade ne have dog af dette ene Møde taget Anledning til at berette adskilligt om Folkethingets forandrede Partistillinger; hvormeget af det der er Sandhed veed jeg ikke rigtig, thi vi havde ingen private Møder og jeg hørte slet ikke Tale om noget desangaaende i Kjøbenhavn. Dog kan jeg godt troe at Winther⁸⁹⁾ er blevet kjed af den Stilling han indtog i forrige Samling, thi han mærkede ved flere Leiligheder at hans Indflydelse paa dem der henregnedes til hans egen Gruppe var grumme svag, det er derfor nok trolig at han har bidt i det sure Æble at forsone sig noget med I. A. Hansen,⁹⁰⁾ for derved i flere Retninger at finde lidt Støttepunkt, og erholde noget Hjælp til at komme det nuværende Ministerium til Livs, hvilket vistnok er hans fornemste Opgave for Øieblikket, men hvori jeg dog betvivler at enten Hansen eller ret mange af Venstre ville staae ham bi. Jeg for min Part kan dog ikke indsee at der kan vindes det allermindste ved at faae et nyt Ministerium, formodentlig med Spønneck⁹¹⁾ i Spidsen, istedetfor de nuværende, og saa er de idelige Ministerforandringer jo noget usselt Quakleri der absolut i mange Retninger maae virke skadelig. Dertil kommer at jeg finder det mere heldig at Regjeringen i sin Midte tæller Eiendomsbesiddere istedetfor lutter Embedsmænd, der ikke kan være saa praktisk inde i mange Forhold som hine. -

Jeg havde sidste Gang Reiseselskab fra Varde til Kjøbenhavn med Kammerraad Vandborg,⁹²⁾ han talte om at hvis Rigsdagssamlingen blev udsat til henad Juletid, saa vilde han nedlægge sit Mandat, da han ikke kunde taale Reiserne i Vintertiden og der var da Tid nok til at nyt Valg kunde blive afholdt; imidlertid har han dog formodentlig forandret sin Mening efterdi der er gaaet saa lang Tid og endnu ingen Offentliggjørelse skeet desangaaende. Bollerup Andersen⁹³⁾ var ikke derovre, da han endnu var temmelig svag, dog haaber jeg at han kommer sig igjen, thi det var jo yderst ubehagelig at faae et nyt Landstingsvalg. -

Jeg beder dig at du ret snart vil lade mig vide hvad du synes om Aviserne fra Herning,⁹⁴⁾ og om du bestilte nogle som jeg bad dig om. Jeg frygter noget for at Udgive-

ren vil see sig nødsaget til at standse Bladet, thi efter hvad jeg har hørt vil han nok tabe 100 Rdl i dette Qvartal, dog vilde jeg nok han skulde forsøge det lidt længere, der kunde maaskee nok blive flere Abonnenter efterhaanden. Kan du ikke nok i Slutningen af denne Maaned offere et Par Dage eller tre paa et Besøg til mig og Lykke samt flere gode Venner. Modtag selv og Kone venligst Hilsen fra mig og Familie. Din hengivne

A. Clausager

DEN SURE VIN FRA ~~1598~~ 1598

6. Til Thomas Christensen Vestergaard.

Kjøbenhavn, d. 28. Januar 1872.

Kjære Ven!

Det er nu længe, altfor længe siden Du har hørt noget direkte fra mig, men jeg vover at haabe, Du derfor ikke vredes, thi Du kjender nu saa meget til min Karakter, at Du veed jeg ikke altid rider den Dag jeg sadler, eller med andre Ord, er lidt vel Seendragtig til visse Tider. Da jeg nu altsaa igjen endelig har faaet begyndt paa et Brev til Dig, maae jeg først takke for Din venlige og kjærkomne Skrivelse af November, og skal da med det samme tilføie, at hvad Vinen fra 1598, som Du omtaler, angaar, da havde jeg ikke den Fornøielse at smage det, idet jeg netop et Par Dage før Gjæstebuddet tiltraadte en Reise til Hjemmet for at see og tale med min hjemkomne Svoger⁹⁵⁾ og øvrige Familie, hvilket jeg holdt mere af end den kongelige Middagsmad.⁹⁶⁾ Et Par Dage efter min Tilbagekomst modtog jeg Dit Brev, og da Du deri spurgte om Vinen smagte godt og om der var mere at faae af den, saa tog jeg deraf Anledning til at spørge Høgsbro og et Par Andre, som jeg tilfældig traf paa, og som jeg vidste, havde deltaget i Taffelet, om de drak den gamle Viin altsammen, thi jeg havde faaet Brev fra en Mand, der nok havde Lyst til at probere en Flaske af den. Høgsbro sagde, at der nok var mere, og det var heller ikke umulig at erholde en Flaske, men det kunde kun skee ved at skaffe en Lægeerklæring for, at den var nødvendig og gavnlig som Medicin; forresten føiede han til at den var »suur«. Saa her har Du nu Betingelsen, og nu veed jeg ikke om Du holder saa meget af en gammel og suur Drik, at Du vil forsøge at fremskaffe Lægeattesten, thi i saa Fald skal jeg efter Evne være til Din Tjeneste, men i hvert Fald vil Du nok indrømme, at jeg har gjort mig Uleilighed med at skaffe Dig denne Oplysning. Det værste er rigtignok, at det har varet saa længe inden den meddeles Dig, saa Du maaskee næsten igjen har glemt den gamle Viin.

I Juleferien var jeg naturligviis igjen i Hjemmet, men jeg syntes ikke det kunde lade sig gjøre at komme om til Dig tilligemed min Svoger, hvilket Du omtalte, uden at der vilde blive for stort et Skaar i mit Besøg der hjemme i Nærheden. Tiden slog endda knap til, hvilket Du kan gjøre Dig et Begreb om, naar jeg siger Dig, at jeg ikke engang naaede over til Lykke Sørensen,⁹⁷⁾ og heller ikke til en af mine Søstre der blev gift i Efteraaret og boer i Hanning.⁹⁸⁾ Imidlertid haaber jeg nok at Rigsdagen bliver sluttet inden min Svoger atter vil reise bort (han har i Sinde at bosætte sig i Amerika, og reiser vistnok først i April) og jeg vil da foreslaae Dig, at komme over og besøge os, hvilket Du jo længe har lovet, men skulde dette til den Tid ikke være Dig muligt, saa skal jeg dog muligviis komme over til Dig tilligemed ham; derom kunne vi dog nærmere underhandle. - Vi har havt Formodning om, at Rigsdagen vilde blive sluttet til 1ste Marts, hvorvidt det slaar til vil nok for en Deel beroe paa Finantslovens Tilendebrielse; Imorgen skal dens 3die Beh. begynde i Folkethinget, og hvis Landstinget saa vil gaae ind paa Folkethingets Affattelse, kunne vi nok

blive færdige i Slutningen af Februar. Jeg for min Part vilde heller ikke gerne at det varede længere, thi omtrent ved den Tid har min Kone lovet mig en Dreng - eller idetmindste en Pige - og det er jo begribeligt at hun da helst ønsker mig hjemme.⁹⁹⁾ - Hvad i øvrigt Rigsdagen angaaer, da tegner det desværre til, at Udbyttet af denne ligesom af de sidste foregaaende Samlinger bliver temmelig ringe, thi Ministeriet og Landstinget holder tro lig stiv imod de Reformers som Folkethinget søger at indføre, det være sig paa omtrent hvilket som helst Omraade, og der er saaledes ikke den mindste Udsigt til, at vi faae nogen af de Forslag gjennemførte, som Venstre har indbragt, uagtet man skulde synes de ere meget billige og moderate. Regjeringen og Høirepartiet sætter formodentlig Haabet til et for dem gunstigt Udfald af de forestaaende Folkethingsvalg,¹⁰⁰⁾ og deres Blade have derfor alt i længere Tid af yderste Evne beflittet sig paa at tilveiebringe Splid imellem Landbostanden, nemlig ved at forestille Gaardmændene den Fare det vil have, hvis Huusmændene, opflammede af Socialismen, komme i Besiddelse af Magten. Jeg har dog den Tro at de National-liberale ikke ville faae stor Glæde af dette nye Kunstgreb, men at derimod Arbeidsklassens Opvaagnen i politisk Henseende snarere vil blive en Støtte for Venstre ved Valgene, thi Arbeidernes Fordringer ere, paa nogle enkelte ufornuftige Indfald nær, hovedsagelig ikke andet end hvad Venstre stadig har kjæmpet for, men ikke formaaget at gjennemføre, navnlig fordi Arbejderne i Byerne have støttet vore Modstandere.¹⁰¹⁾ Et lille Brev fra Dig vil være mig kjært, og hils nu alle gode Venner ligesom Du og hele Familien hilses paa det hjerteligste fra din forbundne

A. Clausager

DET POLITISKE LIVS STORME OG BØLGEGANG

7. Til Karen Vindelbo Jensen Clausager.

Skjernbrogaard, d. 19. December 1892.

Min kjære Datter!¹⁰²⁾

Det er jo nu en Tid siden jeg har givet Dig nogle Linier, og jeg vil derfor nu Idag skrive lidt til Dig. - Imorgen er det altsaa Dit 29de Aars Fødselsdag og vil jeg i denne Anledning bringe Dig baade Din Moders og Faders hjertelige Lykønskning, saameget mere som det jo saa bliver den sidste Fødselsdag Du fejrer i Dine Pige dage. 29 Aar er et langt Spænd af Tid naar man skuer fremad, men naar man skuer tilbage, forekommer det ialfald mig at være meget kort, uagtet det gjemmer saa mange Minder. Da Du var 3 Uger gammel maatte jeg jo drage bort fra det kjære Hjem, Hustru og de 2de Smaa for at være med i Kampen for Fædrelandet, og det var uvist om jeg atter skulde gjense de Kjære jeg forlod; men Gud var saa god, at lade mig vende hjem lige saa sund og frisk som jeg var rejst ud. Saa gik der kun et Par Aar, og jeg blev da draget ind i det politiske Livs Storme og Bølgegang, dels efter egen og dels efter andres Tilskyndelse, men ganske vist ikke efter Din Moders Ønske, uagtet hun heller ikke lagde mig nogen Hindring i Vejen (hun fandt vel ikke denne Tjeneste saa farlig som Krigen, og dog kunde den være farlig nok i flere Henseender, hvad der gives Exempler paa for adskillige Rigsdagsmænds Vedkommende). Jeg har ofte tænkt paa, at det i Grunden var underlig jeg kunde overkomme at være borte fra et godt Hjem, en kjærlig Hustru og en Flok smaa Børn den halve Tid af Aaret, og jeg har tidt indset, at jeg kunde have haft mange flere rolige og lykkelige Dage ved at passe Hjemmets Gjerning, end jeg har haft ved min mangeaarige Deltagelse i det politiske Liv under allehaandene Kampe og Ærgrelser. Men har man først kastet sig ind i en alvorlig Gjerning, er det

som oftest ikke let at opgive den igjen, og dog er jeg nu godt tilfreds med at være fri for Rigsdagsarbeidet, som jeg vistnok heller ikke oftere faaer med at gjøre, om det end derfor langtfra er mig ligegyldig hvorledes det gaaer. Men som sagt, Tiden er hengledet særdeles hurtigt for mig, og skjøndt jeg har ført et mere uroligt og omflakkende Liv end de fleste og havt endel alvorlige og mørke Timer, saa kan jeg Gudskelov ogsaa se tilbage paa mange gode og lyse Minder, og maa af ganske Hjerter takke vor Herre fordi han naaderigt har ført mig ud over mange Fristelser og Farer paa Livets Vej. Du er nu 29 Aar og da Du blev født var jeg 29, men hvad enten Du endnu har mere eller mindre end Halvdelen af Din Levetid her i Verden til Rest, vil jeg inderlig ønske, at naar Din sidste Time kommer, Du da maa kunne skue tilbage paa et Liv, ført i ærlig og trofast Virken og i barnlig Kristentro. Jeg vil ogsaa ønske og haabe, at Du maa blive Din tilkommende Mand en ligesaa god og kjærlig Livsledsagerinde som Din Moder har været og er for mig, thi i saa Tilfælde vil han ikke faa Grund til at fortryde sit Valg. - Katrine¹⁰³) har været veltilpas efter Kjøbenhavnsrejseren, og nu kunne vi jo i næste Uge vente Hans¹⁰⁴) hjem. Jeg har maattet give mit Samtykke til et Julegilde inden han igjen rejser, men dette vil Du vel ikke deltage i, uagtet vi saa paa en Maade kunne betragte det som Dit Bryllup. Ja, Du fik jo saa 300 Kr. men Du skal jo nok faa 200 Kr. mere for Bryllup og Udstyr, dog ser jeg helst om Du kan vente paa Dem et halvt Aars Tid. - Jeg var i Fredags oppe i Sædding; i Kjærgaard have de alt vel, Drengen er rask og livlig, og kryber omkring paa Gulvet som en Kakerlak, men gaa kan han ikke godt endnu.¹⁰⁵) Paa denne Tur tog jeg den sidste Afsked med Chr. Sørensen Hedegaard,¹⁰⁶) som døde i Lørdags Morges, og maaske tillige med Niels Stensig;¹⁰⁷) de have begge været sengeliggende i en 14 Dage, og det er vist sandsynligt at Niels ikke har lang Tid tilbage, han var meget mat og afkræftet. Christen var saa simpel at han ikke kunde tale forstaaeligt, og maaske neppe kjende mig. Ja, nu svinder det stærkt med denne store Sødskeneflok, som Du nok ved, at jeg i min Ungdom var saa nær knyttet til, og siden har holdt saa meget af. Da Katrine¹⁰⁸) eller Grethe¹⁰⁹) nok ogsaa vil skrive lidt, og sagtens fortælle Dig om en ny Forlovelse her i Skjern, kan jeg nu slutte. Jeg vil saa ønske baade Dig og Madsen¹¹⁰) en glædelig og velsignet Julefest og iøvrigt alt sandt godt i Eders hele Fremtid, men er det Guds Villie, at I ogsaa skulle prøve Modgangsdage, da vil jeg haabe, at I ville forstaa at bære dem med Taalmodighed, stolende paa at Gud ikke paalægger større Byrder end han ogsaa vil give Kraft til at bære. - Hjertelig Hilsen fra os Alle.

A. Clausager

NOTER

- 1) Anders Jensen, født 23. juni 1834, døbt i Sædding kirke 29. juni s.å. Forældre: Se note 3. Faddere: Ane Nielsdatter, Kjersten Madsdatter, Anders Rasmussen, Søren Andersen og Maren Madsdatter fra Hanning (LAN, C542A.19, Sædding KMB 1815-43). Ved navnebevis af 8. august 1905 fik Anders Jensen ret til at føre navnet Clausager, i h. t. lov om navneforandring (lov nr. 89 af 22. april 1904); det var dog kun en formalisering af hans, hans fars og søskendes mangeårige brug af navnet.
- 2) Ganer Å. Ved matrikuleringen 1844 fik gården matr. nr. 1 af Clausager by, Sædding sogn (LAN, Ringkøbing amtsstuearkiv, B21.229, ny matrikel for Bølling herred, fol. 93b-94a).
- 3) Jens Andersen Clausager, gårdejer og smed i Clausager, Sædding sogn. Født 18. oktober 1809 i Bjergbo, Sædding sogn, død 2. september 1885 i Clausager. Viet 2. juni 1833 i FASTER til Ane Katrine Madsdatter, født 14. februar 1811 i Astrup, FASTER sogn, død 6. december 1896 i Clausager. Børn: *Anders*, 1834-1928. *Mads*, 1836-1916. *Margrethe*, 1838-1871. *Mariane*, 1840-1878. *Dorthe Marie*, 1842-1843. *Anders Bjergbo*, 1845-1926. *Dorthe Marie*, 1847-1935. *Ane*, 1850-1936. Jfr. Gunnar Milthers *Slægten fra FASTERGAARD*, 2. udg. (Skjern, 1951), s. 381-413. Om Jens Andersen Clausager, se E. & V. Elberling, *RIGSDAGENS MEDLEMMER GJENNEM HUNDREDE ÅR 1848-1948* 1 (1949), s. 106-107, og Chr. Søgaard, »Skjernkredsen«, i *Ugebladet Tiden*, 5. årg. 1914/15, nr. 38, s. 446-49.
- 4) Skøde af 15. oktober, tinglæst 18. oktober 1832:

- se LAN, Bølling-Nr. Horne herreders skøde- og panteprotokol 1830-33 (nr. 6), B81.SP15, fol. 385b, og den tilhørende aftægtskontrakt i samme protokol, fol. 388a-389a.
- 5) Købesummen var 200 rdl. rede sølv, og aftægtsens værdi over en femårs periode omsattes til et tilsvarende beløb. Sælgeren var Anders Rasmussen Clausager (1784-1860); hans hustru var Ane Nilsdatter (1789-1868) og hans mor var Maren Christensdatter (1761-1844). Iflg. aftægtskontraktens §1 forpligtede aftægtsyderen sig til inden førstkommande Mikkelsdag (d.v.s. 29. september 1833) at tilvejebringe et aftægts hus på 4 fag ved salshusets vestre ende; denne tilbygnings opførelse omtales af A. J. Clausager.
  - 6) Læreren navn var Jens Jensen Kierckebye (1798-1881); han var lærer i Sædding 1838-42, hvor han efterfulgte Hans Michelsen Falch, der havde været degn for Sædding og Bølling menigheder fra 1781 til sin død i 1837. Se Ejnar Poulsen, *Hardsyssels degnehistorie 2* (1934), s. 557-61.
  - 7) Jens Pedersen (1818-92), skolelærer i Sædding 1842-88. Se E. & V. Elberling, *Rigsdagens medlemmer 1848-1948* (1950), s. 117, og Ejnar Poulsen, *Hardsyssels degnehistorie 2*, s. 561-62.
  - 8) Ryesminde ligger i dag i det i 1916 oprettede Videbæk sogn. Opdyrkningen af hedecarealt foregik fra 1845; det blev i 1851 overtaget af etatsråd E. Tang til Nr. Vosborg og F. M. Knuth til Knuthenborg. Ryesminde er opkaldt efter general Olaf Rye, der faldt i Fredericiaslaget 6. juli 1849; jfr. Trap *Danmark*³ 22 (1965) s. 499.
  - 9) Andreas Ferdinand Phister (1809-92), sognepræst for Bølling-Sædding pastorat 1844-50; bror til skuespilleren Ludvig Phister; jfr. S. Elvius, *Danmarks præstehistorie i årene 1885-1914* (1914), s. 253. A. J. Clausager blev konfirmeret 15. april 1849 og fik karaktererne mg + i kundskab og mg i opførsel (LAN, C542A.20, Sædding KMB 1836-52).
  - 10) Hans Vilhelm Riber Schøler (1811-75), sognepræst i Staby 1846-57 og folketingsmand for Ringkøbing amts 1. kreds 1849-55; se Elberling, *Rigsdagens medlemmer 2*, s. 193. Om Staby højere Bondeskole, se Trap *Danmark*³ 22, s. 412.
  - 11) Christian Larsen Nielsen Fjord (1799-1872), død i embedet som skolelærer og kirkesanger i Bølling (jfr. E. Poulsen, *Hardsyssels degnehistorie 2*, s. 559). Hans ældre bror Jesper Nielsen Fjord (1795-1849) var far til den kendte landøkonomiske forsøgsleder og skolemand N. J. Fjord.
  - 12) Jørgen Victor Bloch (1812-92), sognepræst for Lønborg-Egvad pastorat 1838-55 og provst for Bølling-Nr. Horne herreder 1851-55, stillede som konservativ op mod Jens Andersen Clausager til folketingsvalget i Skjernkredsen i 1849, men tabte med 164 stemmer mod Clausagers 243. 1855-59 var han imidlertid landstingsmand for 11. kreds. Jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer 1*, s. 51. I Hanning var der biskolelærer fra omkr. 1830, men A. J. Clausager mangler i fortegnelsen over dem i E. Poulsen, *Hardsyssels degnehistorie 2*, s. 568-69.
  - 13) Ringkøbing amts hovedlægdssulle 1854, lægd nr. 45, Sædding sogn, nyt løbenr. 17 (LAN, Film, Lgd. 473). Det fremgår heraf, at A. J. Clausager var 65 ¾ tommers (= 172 cm) høj. Ved nummertrækningen fik A. J. Clausager nr. 427, men byttede sig til nr. 63, der var trukket af fætterten Mads Jensen Astrup (1834-1929) af FASTER sogn; dennes far Jens Madsen Astrup (1805-87) var bror til A. J. Clausagers mor (jfr. G. Milthers, *Slægten fra FASTERGAARD*², s. 360).
  - 14) Broderen var Mads Clausager (jfr. note 3); han var ejer af udflyttergården *Stensæde* (matr. nr. 1b af Clausager) 1862-1915 (jfr. LAN, Ringkøbing amtsstuearkiv, B21.246, løbenr. 1655, Indenrigsministeriets udstykningsapprobation af 2. august 1862, og B21.233, forts. af matriklen 1844-74, samme løbenr. Skødet til Mads Jensen Clausager, af 30. december 1862, er først tinglæst 22. februar 1872 (Skjern dommerkontor, skøde- og panteprot. for Bølling-Nr. Horne herreder nr. 23, fol. 339)).
  - 15) A. J. Clausager blev forlovet og 6. oktober 1861 gift med Kathrine Marie Jørgensen Kjærgaard, født 13. april 1837 i Sædding Kjærgaard, død 22. april 1907 i Skjernbrogaard. Hun var datter af gårdejer og sogneforstander Jørgen Peter Hansen Kjærgaard (1803-91) og Karen Pedersdatter Vindelbo (1803-75).
Den omtalte bror, Hans Jørgensen Kjærgaard (1833-1910) var i maj 1854 rejst til Australien, hvorfra han vendte hjem i efteråret 1871; foråret 1872 rejste han atter ud, denne gang til Kansas i USA, hvorfra han i 1879 igen rejste til Australien. I januar 1899 rejste hans søster søn Søren Ogelvig Jensen Clausager ud til ham, og sammen vendte de to hjem til Danmark i foråret 1905, hvor Hans Kjærgaard (som han selv skrev sig efter sit mangeårige ophold i engelsktalende lande) da fik ophold hos sin søster og svoger på Skjernbrogaard. Hans Kjærgaard, der levede ugift, fremtrådte på sine gamle dage som noget af en særling; præget som han var af sine mange år i udlandet stak han selvfølgelig af mod det hjemlige miljø. 1908-09 nedskrev han sine erindringer, og hans manuskript er bevaret i familien.
A. J. Clausager og Kathrine Marie Kjærgaard fik otte børn:
Jørgen Peder, 1862-1935. *Karen Vindelbo*, 1863-1948. *Jens*, 1866-1933. *Ane Kathrine*, 1868-1924. *Margrethe*, 1872-1925. *Hans Kragmose*, 1874-1948. *Søren Ogelvig*, 1876-1945. *Jens Abildrup*, 1879-1922. Jfr. G. Milthers, *Slægten fra FASTERGAARD*², s. 383-87.
Sædding Kjærgaard (matr. nr. 8a m.fl. af Sædding by og sogn iflg. matr. 1844; LAN, Ringkøbing amtsstuearkiv, ny matr. for Bølling herred, B21.229, fol. 85b-86a). Skødet fra Jørgen Peter Hansen til A. J. Clausager, af 13. februar 1862, blev først tinglæst 1. juni 1875 (Skjern dommerkontor, skøde- og panteprot. for Bølling-Nr. Horne herreder nr. 24, fol. 544b).
  - 16) Mads Clausager blev 25. maj 1862 gift med Sidsel Andersen (1840-1913).

- 17) Harreslev, Hanved sogn, Vis herred; 2 km syd for den nuværende grænse.
- 18) Her svigter A. J. Clausagers hukommelse. Oddersted, i Taulov sogn, Elbo herred, ved Gudsø Vig nord for Kolding Fjord, ligger en halv snes km øst for Kolding.
- 19) Cai Hegermann-Lindencrone (1807-93) var i 1864 chef for 4. division (rytteriet); se *Dansk biografisk leksikon*² 9 (1936), s. 534-36.
- 20) Christen Christensen Sønderby (1828-85), Skjernkredsens folketingsmand 1854-58. 1857 købte han Tarm Kro, der åbenbart har været mere end en økonomisk kunne overkomme, da den internationale likviditetskrise sidst på året 1857 bredte sig til Danmark. Om Chr. Sønderby, se Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 2, s. 222; om krisen, se Knud Erik Svendsen & Svend Aage Hansen, *Dansk pengehistorie 1, 1700-1914* (1968), s. 257-63.
- 21) Jens Andersen Clausager kåredes ved valget 14. juni 1858; jfr. J. P. Nordengaard, *Valgene til rigsdagen gennem 100 år* (1949), s. 230.
- 22) Jens Jørgen Christensen (1830-1912) blev med årene mere og mere konservativ. Efter sit fald i Skjernkredsens 1866 repræsenterede han 1868-73 Vardekredsen i folketinget, jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1, s. 96-97.
- 23) A. J. Clausager kåredes 22. september 1869, 20. september 1872 og 25. april 1876; ved valget 14. november 1873 fik han 939 stemmer mod lærer S. C. Lauridsen fra Aadums 86; Nordengaard, *Valgene til rigsdagen*, s. 230.
- 24) Valget fandt sted i Varde 26. februar 1878 og drejede sig om valg af en suppleant for højremanden borgmester C. A. Kjær, Ribe, der var død 30. december 1877. Af 185 afgivne valgmandsstemmer faldt de 91 på A. J. Clausager, mens stiftsprovst S. V. Claudi, Ribe, der stillede op for Højre, fik 79 stemmer, og venstremanden, folketingsmand N. J. Termansen, Gammelby ved Vejen, fik 11 stemmer. Ved det efterfølgende suppleringsvalg til folketinget i Skjernkredsens 28. marts samme år kåredes A. J. Clausagers yngre bror, Anders Bjergbo Clausager; jfr. Nordengaard, *Valgene til rigsdagen*, s. 230 og 280.
- 25) Det ordinære landstingsvalg 1878 fandt sted 1. oktober. For 11. kreds indvalgte de tre kandidater, der havde konkurreret ved suppleringsvalget ved årets begyndelse, jfr. Nordengaard, *Valgene til rigsdagen* s. 280. Jfr. i øvrigt H. Wulffs skildring af A. J. Clausager som landstingsmand i bogen *Den danske rigsdag* (1882), s. 362-64. Wulff, der var højremand, tegnede heri et meget sympatisk billede af Clausager, svarende til dennes moderate standpunkter og vilje til forlig med Højre (jfr. note 33 nedenfor). Skildringen skæmmes dog af den nedlædning som det åbenbart på denne tid endnu var god tone blandt højremænd at anvende overfor bønder.
- 26) Conrad Daniel Koefoed, født i Tim 16. august 1822, død i København 15. april 1897, begr. i Egvad. Branddirektør i Tarm (for Bølling-Nr. Horne herreder) 1861-85, derefter i Varde til sin død. Branddirektoratet for Bølling-Nr. Horne herreder var oprettet i 1853. A. J. Clausager betegnedes ved sin udnævnelse til branddirektør den 16. juni 1885 som en af »den nye tids mænd«, idet han var én af de første landboere, der blev ansat som branddirektør - *Brandforsikringsbladet* nr. 6, 24. juni 1910. Jfr. også note 41.
- 27) Skjernbrogaard, matr. nr. 3a m.fl. af Vester Skjern birk, Skjern sogn, stod ved A. J. Clausagers overtagelse for hartkorn 2 tdr. 7 skp 2 fdk 2 63/100 alb (LAN, Ringkøbing amtsstuearkiv, skattehovedbøger for Bølling herred II, 1879-84 og 1885-90, B21.126S og B21.126AC, i begge bøger Skjern sogn, skattnummer 29).
- 28) Jørgen Peder Jensen Clausager (kaldet Peder Clausager, 1862-1935).
- 29) Skødet er dateret 15. juli 1890 og tinglæst 31. juli 1890 (Skjern dommerkontor, skøde- og panteproter. for Bølling-Nr. Horne herreder nr. 29, fol. 499b-500a). Købesummen var 13.000 kr.
- 30) Valget fandt sted 28. januar 1887 og der blev afgivet 1345 stemmer på A. J. Clausager, mens 3 stemte nej til ham; Nordengaard, *Valgene til rigsdagen*, s. 231.
- 31) Niels Hansen (Mortensen, 1844-1926), lærer i Oksbøl, Aal sogn 1881-1915; desuden aktiv indenfor høj- og efterskolen; se om ham Edv. Eller, »Fra Aal sogn. Valgmenigheden og friskolen, særlig i ældre tid«, i *Fra Ribe Amt* 1961, s. 198-208.
- 32) Mads Peder Christiansen (1817-1905), gårdejer i Gammelsohn, folketingsmand for Ringkøbingkredsens 1873-90; om ham nævnes det (Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1, s. 103), at han ved dannelsen af Det danske Venstre i 1884 fulgte Christen Berg; men ved Bergs dannelse af Det rene Venstre i 1887 har M. P. Christiansen øjensynlig ikke fulgt ham. Bergs linie havde ellers vælgernes tilslutning i Vest- og Sydjylland (N. Neergaard, *Erindringer 1854-94* (1935), s. 199).
- 33) J. C. Christensen fik 1155 stemmer, og A. J. Clausager 435 (Nordengaard, *Valgene til rigsdagen*, s. 231), på trods af, at en så fremtrædende politiker som Klaus Berntsen var blevet kaldt til Ringkøbing for på et vælgermøde at støtte Clausagers kandidatur (Klaus Berntsen, *Erindringer fra rigsdags- og ministerår* (bd. 3, 1925), s. 47-48; jfr. også Frode Aagaard, J. C. Christensen (1941), s. 25-29, og N. Neergaards biografi af A. J. Clausager i *Dansk biografisk leksikon*³ 3 (1979), s. 403-04 (også i samme værks 2. udg., bd. 5 (1934), s. 272-73)). I J. C. Christensens ugeblad *Tiden* (5. årg., 1914/15, nr. 38, s. 446-49) har lærer Chr. Søgaard, Holsted, leveret en skildring af Skjernkredsens folketingsmænd 1849-1914, som bærer præg af, at forf. står J. C. Christensen nær.
- 34) Lucas Peder Ovesen (1847-1935) repræsenterede Skjernkredsens i folketinget 1890-92 og 1895-1918; 1892-95 måtte han vige pladsen for A. J. Clausagers bror, den moderate Anders Bjergbo Clausager (jfr. note 3 og 24).
- 35) Andrea Cathrine Lübecker, f. Vilstrup (1811-99), var enke efter gæstgiver, postekspeditør, forligelseskommissær, exam.jur. Hans Ferslev Lü-

- becker (1807-66; se A. Falk-Jensen & H. Hjørth-Nielsen, *Candidati og examinati juris 1736-1936* 3 (1957), s. 105-06).
- 36) Auktionen over Skjernbrogaard blev holdt i fire omgange; et bud fra Niels Jensen Kjærgaard af Øster Skjern ved 3. auktion på 11.200 kr. blev approberet. Han transporterede 24. august 1885 skøderetten til A. J. Clausager. Endeligt auktions-skøde udstedtes 17. september 1886 (LAN, Bølling-Nr. Horne herreders retsbetjentarkiv, B81.5196, auktionsprot. 1881-1904, fol. 28b-30b, og B81.5207, auktionsbilag vedr. fast ejendom 1882-84) og tinglæstes 23. september 1886 (Skjern dommerkontor, skøde- og panteprot. for Bølling-Nr. Horne herreder nr. 28, fol. 288a-b).
- 37) Statsbanen mellem Herning og Skjern var blevet åbnet 1. oktober 1881. Til bygningen af denne bane knyttedes statens overtagelse af den private bane mellem Silkeborg og Herning. I de første mange år af sin levetid havde banen sin største betydning gennem mergeltransporterne til landbruget (Niels Jensen, *Vestjyske jernbaner* (1977), s. 46-48).
- 38) Mindestøtten, der blev rejst i 1877, blev siden flyttet, og står i dag i anlægget ved Kirkeaaen i Skjern (Trap *Danmark*⁴ 8 (1928), s. 323).
- 39) Hans Andersen (1860-1924) blev 6. oktober 1899 gift i Skjern med A. J. Clausagers næst yngste datter Ane Kathrine (1868-1924; se G. Milthers, *Slægten fra Fastergaard*⁵, s. 126. Skødet fra A. J. Clausager til Hans Andersen er af 31. oktober 1899, tinglæst 9. november s.å. (Skjern dommerkontor, skøde- og panteprot. for Bølling-Nr. Horne herreder nr. 33, fol. 212a-b). Købesummen var 16.000 kr.
- 40) Jfr. note 15. A. J. Clausagers yngste datter var Margrethe (1872-1925).
- 41) 16. juni 1910 fejrede A. J. Clausager 25-års jubilæum som branddirektør, og omtales da, »trods sine 76 år«, som »en rask og rørig mand, der med lyst, interesse og iver varetager sin branddirektørvirksomhed og nyder anseelse i vide kredse« (*Brandforsikringsbladet* nr. 6, 24. juni 1910). I jubilæumsgave forærede branddirektoratets vurderingsmænd ham »en smuk erindringsgave, bestående af et skrivebord, et smukt skrivetøj og en bordlampe« (*Brandforsikringsbladet* nr. 8, 30. september 1910). Clausagers efterfølger som branddirektør (1912-32) blev sognefoged Carl Nyholm, Hjerm (*Brandforsikringsbladet* nr. 19, 18. marts 1913).
- 42) Skolegade 6 i Skjern (anført i Skjern KMB ved dødsfaldene i 1924, jfr. note 39). Hans Andersen havde den 28. juni 1920 skødet Skjernbrogaard til Johannes Rindom (tinglæst 8. juli 1920; Skjern dommerkontor, Bølling-Nr. Horne herreders pantebog nr. 47, løbenr. 452).
- 43) Jfr. note 39 og 40.
- 44) Skjern-Videbæk-banen, som det oprindeligt var hensigten at føre videre til Skive, åbnedes 15. november 1920 (Niels Jensen, *Vestjyske jernbaner*, s. 94-95). Peder Clausagers søn, Anders Jensen Clausager (1891-1966) ejede Sædding Kjærgaard fra 1917 til 1957, da han afstod den til sin søn Ingvar Clausager (født 1924), som nu ejer den.
- 45) Anders Jensen Clausager blev udnævnt til Dannebrogsmænd 24. november 1927. Ved indsendelsen af hans levnedbeskrivelse til Ordenskapitlet ledsagede hans søn, sognefoged Peder Clausager i Sædding, beskrivelsen med nedenstående brev, dateret Sædding, den 29. marts 1928:
- «Idet Veteran og Dannebrogsmænd Anders Jensen Clausagers Levnedbeskrivelse samt hans Fotografi hermed indsendes, skal jeg bede undskyldt, at det har trukket noget længe hense.
- «Min gamle Fader fik først efter Nytaar begyndt paa Beskrivelsen, der efter hans Diktat blev optegnet, og det tog forstaaeligt nok længere Tid for ham at faa sit lange Livs Begivenheder gennemtænkt. Forskellige Forhold har desuden forsinket Afskrivningen paa det dertil bestemte og tilsendte Ark Papir.»
- »Min Fader var forholdsvis ved godt Helbred og hans Aandsevner og Hukommelse var efter den høje Alder meget lidt svækkede da han gennemgik sine Oplevelser. Men Søndagen den 11. Marts fik han en Hjerneblødning og lammedes i venstre Side. Endskjøndt Tilfældet var i mild Grad, var han for gammel til at overvinde dette, og efter 10 Dages Sygeleje afgik han ved Døden den 21. Marts og blev begravet den 27. ds.»
- »Jeg har fundet det rigtigst at meddele hans Dødsfald sammen med Indsendelsen af Levnedbeskrivelsen, da denne ikke blev afsendt, mens han levede.
- Hertil skal føjes, at A. J. Clausager blev begravet ved siden af sin hustru på Skjern kirkegård, hvor hans gravsted endnu kan ses.
- To af sine offentlige hverv har A. J. Clausager ikke omtalt i erindringerne, hvorfor de skal omtales her.
- 1877-83 var han medlem af Ringkøbing amtsråd; han deltog i sit første amtsrådsmøde 29. maj 1877, og i sit sidste 16. april 1883 (jfr. de trykte *Uddrag af Ringkøbing Amtsraads forhandlinger* for de pågældende mødedatoer).
- 1879-1914 var han landvæsenskommissær i Ringkøbing Amtsrådsdistrikt. Han udnævntes første gang 25. januar 1879, og genbeskikkedes 25. januar 1885, 25. januar 1891, 2. januar 1897, 10. december 1902 og 8. december 1908. 16. december 1914 efterfulgtes han på denne post af sin ældste søn, gårdejer Peder Clausager i Sædding (jfr. note 28).
- 46) Konseilspræsident (d.v.s statsminister) var 1865-70 grev C. E. Frijs-Frijsenborg (1817-1896).
- 47) A. F. Tscherning (1795-1874), kendt som krigsminister i 1848, og én af de ledende venstrepolitikere mellem de to slesvigske krige.
- 48) Proceduren var en smule mere indviklet end det fremgår af A. J. Clausagers referat: se *Rigsdagstidende, overordentlig samling 1866, forhandlinger på folketinget*, sp. 1-30.
- 49) Søren Kjær (1827-93), valgt i Søndervingekredsen (Viborg amts 4. kreds).

- 50) I Holstebrokkredsen (Ringkøbing amts 3. kreds) valgtes A. Neergaard (1823-96).
- 51) Laurids Nørgaard Bregendahl (1811-72), folketingets formand 1859-70.
- 52) Se referat af dette møde onsdag den 11. juli kl. 1 eftermiddag i *Rigsdagstidende* (som nævnt i note 48), sp. 33-38.
- 53) Jfr. note 48.
- 54) N. Hansen valgtes først ved 3. afstemning med 36 stemmer, mod den konservative August Jørgensens 33 stemmer.
- 55) Hertil valgtes Johan Grundtvig (1822-1907), der var fuldmægtig ved Kongerigets Arkiv og søn af salmedigteren, der var blevet indvalgt i landstinget (jfr. note 58). Sønnen var tilhænger af den reviderede grundlov, faderen derimod én af dens ivrigste modstandere.
- 56) Forslaget til den reviderede grundlov blev vedtaget af landstinget torsdag den 19. juli 1866, og 1. behandling i folketinget fandt sted lørdag den 21. juli.
- 57) Formentlig identisk med gårdejer Jesper Jepsen i Vostrup, Lønborg sogn, f. i Kirkeby, Velling sogn og hjemmedøbt 18. juli 1811, død 21. maj 1881 som aftægtsmand i Lønborg sogn.
- 58) Altså N. F. S. Grundtvig (jfr. note 55); talen med hans forslag findes i *Rigsdagstidende, overordentlig samling 1866, forhandlinger på landstinget*, sp. 17-23.
- 59) Stemmetallet ved landstingets endelige vedtagelse af grundlovsforslaget svarede hertil.
- 60) 2. landstingskreds, omfattende Københavns, Frederiksborg og Holbæk amter, havde valgsted i Roskilde; de otte valgte ja-sigere fik hver 198-200 valgmandsstemmer, og de otte nej-sigere hver 175-181 valgmandsstemmer (jfr. Nordengaard, *Valgene til Rigsdagen*, s. 253).
- 61) Ved 1. behandling i folketinget var nej-sigernes antal dog kun 42, og ja-sigernes 57; m. h. t. det endelige resultat, se næste brev.
- 62) Lykke Sørensen, formentlig identisk med den gårdejer Niels Bønlykke Sørensen (født 31. oktober 1830 på Vennergaard, Velling sogn, død 16. oktober 1903 i Skjern) i Skrebsgaard, Hanning sogn, der sammen med sin hustru Ane Marie Nielsen (1834-1905) stod fadder til A. J. Clausagers søn Søren Ogelvig ved dennes dåb i Sædding kirke 6. august 1876. Han var bror til Niels Sørensen Stensig og Christen Sørensen Hedegaard, der nævnes i brev nr. 7 (jfr. note 106-107). Lykke Sørensen nævnes også i flere af de følgende breve; han var oprindelig gårdmand og møller på Bundsbæk Mølle i Dejbjerg sogn, men købte 1867 Skrebsgaard i Hanning sogn, som han ejede til omkring 1900. Se i øvrigt Hans Nielsen, *Slægten Spangsbjerg af 1667* (Esbjerg, 1932), s. 22, 50-51 og passim.
- 63) Jfr. note 47.
- 64) C. C. Hall (1812-88), var Frederiksborgkredsens folketingsmand 1849-81 og flere gange minister, herunder bl. a. regeringschef 1860-63.
- 65) Carl Reinhold Jensen (1827-88) repræsenterede 1866-68 Skanderborgkredsen. Han stod som venstremand især A. F. Tscherning nær (jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1, s. 239-40). I øvrigt havde A. J. Clausager selv ordet under debatten ved grundlovsforslagets 3. behandling, og redegjorde i sit indlæg for, hvorfor han holdt fast ved sit oprindelige standpunkt, nemlig at sige nej til det reviderede grundlovsforslag (*Rigsdagstidende, overordentlig samling 1866, forhandlinger på folketinget*, sp. 448-51).
- 66) Trykt i *Rigsdagstidende* (henv. som i note 65), sp. 467-68.
- 67) »IMorgen« = søndag d. 29. juli. Om rejseforbindelser og -tider på den tid, se Aage Aagesen, *Geografiske studier over jernbanerne i Danmark* (1949), s. 51-57.
- 68) Jens Pallesen Fløe (1800-78), justitsråd, landinspektør, medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. Fra 1837 ejer af Lindbjerggaard i Vostrup, Lønborg sogn (jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1, s. 146).
- 69) Jfr. note 62.
- 70) Morten Nielsen Pagaard (1844-1903), kaldet Morten Maler, husmand og maler i Nordenaa, Hemmet sogn; jfr. note 87.
- 71) Mette Marie Jensen - jfr. indledningen til brevene.
- 72) Rigsdagssamlingen afsluttedes først 12. juli 1867. I øvrigt skal A. J. Clausagers referat af folketingsforhandlingerne tale for sig selv; de kan studeres nærmere i *Rigsdagstidende*.
- 73) Geert Winther (1813-1905), folketingsmand for Odderkredsen 1849-84 og leder af det jyske Venstre i 1860'erne - jfr. i øvrigt note 89. Reinhold Jensen, se note 65, og jfr. for begge vedkommende Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1-2.
- 74) Christen Berg (1829-91) - den senere venstrefører, 1866-91 valgt i Koldingkredsen. Han havde i øvrigt stemt for den reviderede grundlov i 1866; men han havde åbenbart allerede nu året efter rehabiliteret sig efter Clausagers opfattelse. De to mænd forblev dog ikke politiske meningsfæller - jfr. note 32-33.
- 75) C. St. A. Bille (1828-98), nationalliberal politiker og redaktør af *Dagbladet*, var - især i sin journalistik - en repræsentant for det højborgelige og akademiske København, hvem bondepolitikere var en vederstyggelighed. Som det fremgår af Clausagers omtale, var animositeten gensidig!
- 76) Sofus Høgsbro (1822-1902), folketingsmand 1858-1902 og ledende moderat venstrepolitiker. Han var formentlig den af venstreførerne, som Clausager nærmest sluttede sig til, jfr. også Clausagers brev af 28. januar 1872.
- 77) M. Edv. Fallesen (1817-94), oberst, senere chef for Det kgl. Teater, var medlem af folketinget 1859-69 og af landstinget 1874-82, og var højremand. Jacob Madsen (1815-92), gårdejer og sognefoged i Bur, folketingsmand 1858-81, kun afbrudt af perioden 4. juni-12. oktober 1866. Han var venstremand, men øjensynlig bedre lidt af Bille end Clausager.

- 78) Dynes Lassen Frandsen, f. 21. juli 1827 i Sdr. Vi-um, søn af Frands Christensen, der var bror til Thomas Vestergaards mor.
- 79) Se note 70.
- 80) Originalbrevet er ved en fejltagelse dateret 1866.
- 81) »Lov om hærens ordning« blev stadfæstet 6. juli 1867; se *Love og anordninger for året 1867* (1868) s. 279-317, med henvisning til referaterne i *Rigsdagstidende* 1866-67 af lovforslagets behandling.
- 82) Jfr. note 73.
- 83) De nævnte ændringsforslag er fremsat ved lovforslagets 3. behandling i folketinget, og ikke i betænkningen fra det folketingsudvalg, der behandlede forslaget mellem 2. og 3. behandling. I betænkningen er derimod stillet en række ændringsforslag af udvalgets mindretal (A. J. Clausager, Reinhold Jensen, Søren Kjær og Geert Winther) – trykt i *Rigsdagstidende* 1866-67, tillæg B, sp. 1292-1308; det er altså disse ændringsforslag, Clausager har fortrudt, at han har været med til at stille.
- 84) »Militærarbejder« var indtil 1909 betegnelsen for en arbejdssoldat, d. v. s. en soldat af arbejdstropperne; hertil blev bl. a. udskrevet værnepligtige med mindre legemsfejl; jfr. *Salmonsens Konversationsleksikon*² 2 (1915), s. 35 (art. »Arbejdstropper«).
- 85) Håbet slog ikke til, jfr. note 72.
- 86) Pinsedag 1867 var søndag den 9. juni.
- 87) Jfr. note 70; Morten Pagaard var endnu ungkarl da han besøgte København; han blev gift i Hemmet 10. maj 1870 med Ane Marie Clausen, f. 23. februar 1851 i Nr. Bork.
- 88) Rigsdagen mødtes mandag d. 7. oktober 1867 og tingene afholdt deres første møde, i hvilke konseilspræsidenten meddelte, at rigsdagssamlingen i h. t. kgl. åbent brev af 4. oktober 1867 var udsat til 7. december samme år. I mødet den 7. december blev finansloven for 1868/69 forelagt. Jfr. *Rigsdagstidende* 1867-68, *forhandlinger på folketinget* 1, sp. 1-13.
- 89) Jfr. note 73. A. J. Clausager har øjensynligt ikke været nogen stor beundrer af Geert Winther.
- 90) J. A. Hansen (1806-77), journalist og politiker, folketingsmand 1849-77, var - ved siden af A. F. Tscherning - én af Venstres forgrundsfignorer i 1850'erne; jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1, s. 192-93.
- 91) Grev Wilhelm Spønneck (1815-88), jurist og embedsmand, folketingsmand 1849-53 og 1866-69, finansminister 1848-54, konservativ. Han var i øvrigt født i Ringkøbing; jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 2, s. 207-08.
- 92) Jens Andreas Vandborg (1806-81), gårdejer i Janderup vest for Varde, folketingsmand for Vardekredsen 12. oktober 1866 - 25. februar 1868, da han nedlagde sit mandat. Ved suppleringsvalget 18. marts 1868 kåredes til hans efterfølger Jens Jørgen Christensen fra Heager, jfr. note 22. Om Vandborg, se Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 2 s. 257.
- 93) Jens M. Bollerup Andersen (1822-68), gårdejer i Ølgod, landstingsmand for 11. kreds 18. oktober 1866 - 30. juni 1868, da han p. g. a. sygdom nedlagde mandatet; han døde 23. oktober samme år (jfr. Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 1, s. 13). Ved suppleringsvalget 15. september 1868 valgtes proprietær Niels Frandsen, Brejninggaard (1804-95), der - i modsætning til Bollerup Andersen - nærmest var højremand, så A. J. Clausagers bekymring var velbegrundet.
- 94) Der må være tale om *Herning Avis*, der startede 3. august 1867 under navnet *Ringkøbing Amts Folketidende* som en delavis under *Silkeborg Avis*; fra 4. januar 1868 fik den navnet *Herning Avis*, og fra 1. april 1869 var den aflæggerbladmen stadig under *Silkeborg Avis*. Den gik ind ved udgangen af 1881 (Niels Thomsen, *Dagbladskonkurrencen 1870-1970* (1972), bd. 2, s. 753 og 863-64).
- 95) Hans Jørgensen Kjergaard, der var kommet hjem fra Australien, jfr. note 15.
- 96) »Den kongelige middagsmad« var et gallataffel for rigsdagens medlemmer, og fandt sted i Christiansborg Slots riddersal mandag den 20. november 1871 kl. 17.30. Ifølge *Dagbladets* beretning fra tafltet (refereret i *Viborg Stiftstidende* fra 22. november), var tafltet »rigt og udsøgt«. Om Sofus Høgsbro, se note 76.
- 97) Niels Bønykke Sørensen, jfr. note 62.
- 98) Dorthé Marie Jensen (Clausager) (1847-1935), gift 28. september 1871 i Sædding med Laurids Jansen (Dalgaard) (1847-1929), gårdejer i Dalgaard i Finderup, Hanning sogn.
- 99) A. J. Clausagers håb om, at rigsdagssamlingen kunne slutes 1. marts 1872, gik ikke i opfyldelse - den blev først sluttet 23. marts (jfr. *Rigsdagstidende* 1871-72, *forhandlinger på folketinget* 3, sp. 7558-7592). A. J. Clausagers datter Margrethe blev født 25. februar (jfr. note 15).
- 100) Ved folketingsvalget 20. september 1872 blev udfaldet det modsatte af, hvad Højre havde håbet, idet Det forenede Venstre for første gang fik flertal i folketinget - 53 af 102 medlemmer (jfr. *Den danske Rigsdag 1849-1949* 2 (1951), s. 60).
- 101) Itiden indtil systemskiftet blev Socialdemokratiet en støtte for Venstre både ved valgene, hvor de to partier som regel undgik at genere hinanden ved kandidatopstillingerne, og i rigsdagen, hvor Socialdemokratiet, efter at det i 1884 havde fået indvalgt P. Holm og Hørdum, samarbejdede med den øvrige opposition imod Højreregeringerne (se Oluf Bertolt m. fl., *En bygning vi rejser* 1 (1954), s. 186-88, 282-83 og 286-87).
- 102) Skrevet til Karen Vindelbo Jensen Clausager (1863-1948). Hun blev den 14. april 1893 gift i Sønderup på Sjælland med Lars Andersen Madsen (1851-1900); jfr. G. Milthers, *Slægten fra Fastingaard*², s. 383-85.
- 103) Formentlig datteren Ane Kathrine (f. 1868), i 1892 endnu ugift - jfr. note 15 og 39.
- 104) Sønnen Hans Kragmose (f. 1874) gik på denne tid på Landbohøjskolen, og blev landbrugskandidat 1895; han har vel været hjemme på julefe-

- rie. Han fulgte for øvrigt senere i faderens fodspor som folketingsmand (jfr. Alfred Larsen, *Danske landbrugskandidater* (1944), s. 43-44; Elberling, *Rigsdagens medlemmer* 3 (1950), s. 41; og Gunnar Fog-Petersen, *Vor regering og rigsdag* (1938), s. 218-21).
- 105) »Drengen« er A. J. Clausagers sønnesøn og navne, Anders Jensen Clausager (født 18. november 1891, død 1966, jfr. note 44; jfr. også note 28).
- 106) Christen Sørensen Hedegaard, gårdmand og kroejer i Hedegaard, Hanning sogn. Født 5. oktober 1818 på Vennergaard i Velling sogn, søn af gårdejer Søren Nielsen og hustru Karen Christensen; bror til Niels Bønlykke Sørensen (jfr. note 62). Død i Hedegaard i Hanning sogn 17. december 1892.
- 107) Niels Sørensen Stensig, gårdmand i Stensig, Sædding sogn, født 13. april 1817 i Novrup, Jerne sogn, bror til foregående. Død i Stensig, Sædding sogn, 19. december 1892.
- 108) Jfr. note 103.
- 109) Formentlig datteren Margrethe (f. 1872), jfr. note 15 og 40.
- 110) Lars A. Madsen, Karen Vindelbos forlovede, med hvem hun formentlig har holdt jul på Sjøland (jfr. note 102).

Jørgen Peder Clausager
Cand. mag., arkivar ved
Landsarkivet for Nørrejylland.
Lærkevej 41
8800 Viborg
Født 1947

Seværdigheder i Ringkøbing amt

Billedhuggeren Morten Nielsens unge mand, der beskyttende bærer et hjælpeløst kid, står i Røde Kors Hjemmets have i Struer – naturligvis som et symbol på den gerning, der i det daglige øves i hjemmet med dets handicappede beboere.

GADGAARD NIELSENS BOCTRYKKERI, LEMVIG